

ČESKÁ ČÁST

Předmluva

Když jsem na loňské listopadové konferenci společnosti Mont Pelerin v Praze řekl, že si v současné době nemohu dovolit luxus teoretizování, někteří z účastníků vyjádřili podivení a podotkli, že teorie je přece potřebná. Ano, často rád říkám, že není nic pragmatičtějšího než dobrá teorie, a nepochybně v budoucnu vznikne i teorie hospodářské transformace bývalých socialistických zemí. Jenže my dnes u nás žijeme praxí ekonomické reformy, realitou dosud nepoznanou, která nás denně staví před nové a netušené problémy, a lavina této reality předbíhá teorii. Žijeme prostě v rychlé době.

Rada těchto projevů a esejů vznikla z řešení každodenních problémů, které s sebou reforma neustále přináší, nebo prostě z potřeby reagovat na dotazy, vznášené našimi občany či zahraničními návštěvníky, toužícími se dozvědět, co se u nás děje. Hodně lidí se nás ptá, zda máme reformní scénář dobře a detailně vymyšlen, zda máme vymyšlenou posloupnost a přesný časový harmonogram reformních kroků. Jenže naše reforma není a nemůže být jízdním řádem. Je spíše šachovou hrou — musíme znát pravidla a umět hrát, ale nemůžeme zcela anticipovat vše, co bude na šachovnici po několika příštích tazích.

Reforma je zčásti destruktivní, zčásti konstruktivní. Je to boření hradeb, demontáž socialismu a je to složitější úkol, než se na první pohled zdá. Je totiž nutno zbořit nejen politický, ekonomický a právní systém socialismu, nýbrž i socialismus v myslích lidí — zakořeněnou pasivitu a návyk na to, že o mne bude pečováno. Zároveň je reforma tvořením nového — nových pravidel hry, v nichž může vzniknout svobodná, demokratická společnost a svobodné tržní hospodářství.

Těžiště reformy se právě posunulo do privatizace, kterou žije celá naše společnost. I zde svádíme boj — boj o to, zda to bude privatizace byrokratická, těžkopádná, pomalá, nebo zda to bude proces rychlý a efektivní. Historický experiment kupónové privatizace nepochybně ukáže, že rychlé převedení státního vlastnictví do rukou soukromých osob je bezodkladnou a klíčovou etapou reformy.

Když jsem řekl, že si nemohu dovolit luxus teoretizování, neřekl jsem tím, že si mohu dovolit luxus neoslovovat veřejnost, nevysvětlovat, nepsat. Lidé u nás naštěstí sice chápou nutnost přechodu k tržnímu systému a nebojí se přinést potřebné oběti, nicméně je průběh reformního procesu neustále stává před potíže a problémy, které neumějí předem odhadnout. Ptají se — je to nutné? Není jiná, snazší cesta? Přitom jsou permanentně zahrnováni rétorikou iracionálních odpůrců reformy, lidí zklamaných ambicí, kteří neustále inzerují vlastní „alternativní scénáře“ a populisticky slibují všechno všem. Jsme dnes všichni vystaveni tvrdé zkoušce a obстоjíme, když porozumíme svému cíli i cestě, která k němu vede. Tato knížka má být malým příspěvkem k tomuto pochopení.

7. 2. 1992

Václav Klaus

I.

PROBLÉMY TRANSFORMAČNÍHO PROCESU: POUČENÍ Z ČESKOSLOVENSKÉ ZKUŠENOSTI

Jsem velice potěšen, že jsem dnes zde, že jsem byl pozván, abych promluvil k tomuto vybranému posluchačstvu; zvláště si cením toho, že jsem hostem Institutu pro ekonomiku, nejprominentnějšího konzervativního myšlenkového centra v této zemi.

Tématem mé dnešní přednášky je to jediné, o čem jsem schopen a ochoten diskutovat a co mě plně zaměstnává od začátku československé „sametové revoluce“ před šestnácti měsíci. Tímto tématem je radikální transformace naší ekonomiky a společnosti se všemi jejími problémy a těžkostmi; jde o naši cestu k normálně fungující, svobodné a demokratické společnosti a ekonomice. Abychom toho dosáhli, potřebujeme odvahu, představu o tom, co se musí udělat, a rozhodnost a vytrvalost, abychom splnili nesmírné úkoly, které máme před sebou.

Ideologický „teorém dálnic“

Chtěl bych zcela jednoznačně zdůraznit, že nemáme v úmyslu váhat při přístupu k úkolu, který je před námi. Nechceme pomalu a postupně odstraňovat ekonomický, sociální a politický systém, který degraduje občany a jedná s nimi nespravedlivě, mrhá a oslabuje bohatství národa a ničí kulturní dědictví, nahromaděné za staletí předchozího vývoje.

Nemáme v úmyslu vytvořit nestabilní a neproduktivní hybrid vzájemně neslučitelných prvků dvou různých světů – svobodné společnosti a otroctví. Naopak! Odstraňujeme staré instituce a způsoby jednání a připravujeme všechny potřebné podmínky pro úspěšný vstup do „normálního“ světa, světa, ve kterém vy máte tu výsadu a také právo žít.

Z mikroekonomiky je znám velice komplikovaný pojem zvaný „turnpike theorem“ (teorém dálnic), který definuje nejrychlejší způsob, jak dosáhnout optimální situace. Místo abychom použili klikatou cestu polovičatých opatření, nesprávně motivovaných ústupků, odkladů a ideologických omylů a předsudků, musíme se vydat přímou ideologickou a ekonomickou dálnicí, která

Přednáška, kterou autor přednesl na Institutu pro ekonomiku v Londýně 25. března 1991

v našem případě sestává z politického pluralismu, ústavních záruk, soukromého vlastnictví a plně rozvinuté tržní ekonomiky.

Tato cesta nezahrnuje myšlení „třetí cesty“, které známe z pražského jara v roce 1968, západní teorie „tržního socialismu“ a vůbec už ne myšlení perestrojky, která se pokouší udělat čtverec z kruhu a která je tak dobře známa ve východní Evropě a zvláště v Sovětském svazu v osmdesátých letech. Kázat takové sociální utopie je intelektuální nezodpovědnost, která může mít škodlivé následky – v naší zemi více než u vás.

Zdálo se, že přívrženci perestrojky hrají s námi, když jsme ještě všichni kritizovali absurdnosti starého systému, ale když jsme začali budovat nový systém, stali se hlavními oponenty našeho postupu. Naši rivalové nechtějí opravdový trh. Chtějí používat trh jako nástroj ve svých všemocných rukou, nástroj, který se někdy použije a někdy ne. My musíme čelit těmto nezodpovědným argumentům každý den, a co je ještě horší, musíme držet na uzdě podobné sebejisté a zvučné hlasy ze Západu, které pomáhají diskreditovat naše úsilí doma. Tito lidé jsou ve výhodě, protože se o nich předpokládá, že znají trh z vlastní zkušenosti, zatímco my jsme obviňováni, že jej známe jen z učebnic.

Radikální transformace centrálně plánované ekonomiky (a společnosti) vyžaduje opustit perestrojku, ne ji uskutečňovat. Perestrojkové myšlení znamená blokádu tržní ekonomiky, ne její uskutečnění. Toto myšlení je vážně nakaženo intelektuálními a vědeckými a technokratickými ambicemi svých přívrženců. Tito lidé nevěří trhu, věří sobě. Argumentují tím, že je nutné restrukturalizovat a přestavět zhroucené ekonomiky východní Evropy, a teprve pak nechat fungovat trh. Chtějí organizovat složité vládní programy, budovat infrastrukturu a dominantní odvětví, vybírat vítězné a poražené mezi existujícími a nefungujícími podniky, žádat rozsáhlou finanční podporu od Západu (a hlavně ji rozdávat), pomáhat podnikům, které mají těžkosti, diktovat ceny, úrokové míry a devizové kursy podle svých apriorních představ. Chtějí jednoduše centrální plánování.

Toto myšlení zůstává v naší zemi v menšině přes všechny dočasné potíže, které máme.

Tři hlavní pilíře našeho transformačního procesu

Víme, že nejdůležitější je soukromé vlastnictví. Proto budou státem vlastněné podniky hromadně a rychle privatizovány. Toho se dosáhne aktivní účastí jak domácích, tak zahraničních ekonomických subjektů a kombinací standardních a nestandardních privatizačních metod. Bylo velmi nesnadné obhájit nestandardní metody, protože nevyzkoušené způsoby vyvolávají vždycky odpor, v našem případě paradoxně častěji u známých západních odborníků a poradenských institucí než u našich občanů. Důvod je ten, že západní odborníci si dostatečně neuvědomují, že použití nestandardních metod, jako je naše kupónová metoda, je v naší specifické situaci z několika důvodů nepostradatelné.

Předně celý rozsah privatizace, kterou máme provést, je nesrovnatelný s velkým rozsahem privatizačních akcí na Západě. Dále se rychlost privatizace má měřit na týdny a měsíce, a ne na roky nebo desetiletí. A konečně, Československo nemá domácí kapitál, což je důsledek relativně nízké míry úspor v minulosti.

Privatizace malých podniků začala letos v lednu a přinesla povzbudivé výsledky; privatizace velkých podniků, prováděná standardními metodami (většinou joint-ventures) probíhá; privatizace velkých podniků založená na nestandardních metodách začne za několik měsíců. Základní zákon o privatizaci (transformaci) byl schválen Federálním shromážděním koncem února 1991.

Druhý pilíř transformačního procesu zahrnuje otevření domácího trhu. Vysoký stupeň liberalizace cen – což je nutná podmínka fungování tržní ekonomiky a předpoklad pro odstranění nepřiměřeně velkého zasahování vlády do ekonomiky – byl realizován začátkem roku 1991. V důsledku potlačené inflace (způsobené administrativní tvorbou cen a politikou nadměrného růstu oběživa v minulosti), dosud převládající monopolistické nebo oligopolistické struktury trhu, v důsledku tří po sobě jdoucích významných devalvací československé koruny v roce 1990 a náhlých (a nezaviněných) ztrát z titulu zhoršených směnných relací, dosáhla otevřená inflace cen v lednu 1991 téměř třiceti procent (měřeno proti prosinci 1990). To způsobilo velice obtížnou sociální situaci, které využívají nepřátelé naší radikální ekonomické transformace. Naše restriktivní makroekonomická politika, zahájená od roku 1990, se pokouší zabránit vzniku nebezpečné inflační spirály a dosáhnout toho, aby tento vzestup zůstal jednorázovou korekcí.

Třetí pilíř, který podpírá transformační proces je, otevření československé ekonomiky ostatnímu světu. Domácí liberalizace cen byla provázena podobnými kroky v naší zahraniční ekonomické politice, kde byly provedeny dalekosáhlé legislativní a institucionální změny. Zahraniční obchod byl liberalizován a 1. ledna 1991 byla zavedena vnitřní konvertibilita československé koruny. Tyto změny podstatně omezily zásahy vlády a systematicky zvyšovaly svobodu činnosti firem v zahraničním obchodě.

Současné problémy a možná spolupráce se Západem

Vědomá opatření radikální reformy se časově prolínají s neočekávanými a nepříznivými vnějšími otřesy. Celosvětové zhroucení socialismu a centrálního plánování přineslo mimo jiné konec RVHP. Skončil tento neproduktivní, chráněný pseudotrž iracionálního zahraničního obchodu, stanovování cen a finančních a platebních praktik. Východoevropské země přerušily téměř úplně svá obchodní spojení a při svých pokusech zabránit krizím platební bilance zavedly krátkozraká opatření, která se podobala politice „ožebrač svého souseda“, známé z třicátých let. Toto záměrné, leč neobhajitelné jednání sla-

bých, přetížených a zadlužených vlád ve střední a východní Evropě bylo ještě zhoršeno stále se stupňujícím rozkladem sovětské ekonomiky, její neschopností dodržet podepsané smlouvy, plnit dlouhodobé závazky a hledat taková řešení, která by byla ku prospěchu všem.

Exportní krize zemí, jako je Československo, je horší než podobné případy z jiných částí světa. Nízká produktivita postkomunistických ekonomik by vyvolala potíže i bez rozpadu RVHP. Stávající situace je prostě nesnesitelná. Představme si, že by východoasijsí „tygři“ ztratili americký trh. Přes všechnu jejich výkonnost, vynalézavost a podnikavost by byla jejich ekonomika uvržena do hluboké deprese. A to i bez takových problémů, jako je u nás radikální institucionální transformace, která nemá obdoby, nejistota způsobená radikálními posuny majetkových práv, „měkká“ vláda, která se bojí použít své moci, protože jí po desetiletí zneužívala.

To mě přivádí k poznámkám o našich vzájemných ekonomických vztazích. Západní země a zvláště mezinárodní organizace zdůrazňují:

- makroekonomické dohody o zajištění podpory, které by nám zjednaly odchodůch v naší komplikované situaci;
- technickou pomoc zaměřenou na náš zastaralý a nedostatečně využitý lidský kapitál;
- dlouhodobé investice do našeho (dosud státního) průmyslu a soukromých podniků.

To vše může pomoci za předpokladu, že během tohoto procesu nevzniknou nové neproduktivní dluhy. Neřeší to však naši krátkodobou ztrátu exportu, což je pro naši ekonomiku klíčové. Nejdůležitější pomocí by bylo, kdybyste kupovali naše výrobky, otevřeli své domácí trhy našim společnostem, pomohli našim firmám při hledání partnerů na Východě a povzbudili váš veřejný sektor, aby uzavíral smlouvy na zboží na Východě. Nežádám o měkký měřítko, žádám jen o odstranění předsudků a hledání nevyužitých příležitostí. Zrušení regulace cen a zavedení vnitřní konvertibility, stejně jako to, že jsem nedávno podepsal v Praze a v Londýně smlouvy o ochraně investic a možnosti vývozu zisku a minulý rok smlouvu o zabránění dvojímu zdanění, představují nezbytné výchozí podmínky. Doufám, že brzy uvidíme první výsledky.

Poslední bod mého vystoupení se týká naší účasti v evropských institucích a naší připravenosti na členství v Evropských společenstvích. Jedním z našich volebních hesel při prvních svobodných volbách v červnu 1990 bylo „Zpět do Evropy“. Užívaly ho téměř všechny politické strany a představovalo heslo vyjadřující radikální změnu našeho ideologického, politického, sociálního, kulturního, ekonomického, stejně jako vojenského myšlení a postojů. Někteří z nás pozměnili tento slogan v našich projevech tak, že říkali: „Zpět nejen do Evropy, ale do celého světa.“ Někteří z nás převzali iniciativu a snažili se o kontakty s Evropskými společenstvími, jiní soustředili své snahy na celosvětové instituce jako MMF, Světová banka, GATT a podobně. Musím se přiznat, že já patřím do druhé skupiny, protože moje představa volnosti a prospe-

řity se vztahuje a je založena na systému celosvětového volného obchodu, ne na lidmi vytvořených institucích. Svobodný obchod potřebuje zrušení všech překážek obchodování, byrokratických institucí, pokusů o intervenci, o jemné vyladování a především o znovurozdělení bohatství. Žili jsme tak dlouho ve světě založeném na utopických, pseudoracionalistických aspiracích, že snad máme právo být v tomto směru přecitlivělí.

Věříme in pragmatismus, postupné zlepšování našich institucí a naší ekonomické výkonnosti. Považujeme za svůj úkol vybudovat Československo jako samostatnou zemi, hrdou na svou národní identitu (nebo dvě identity) a na to, čeho dosáhla.

Chceme být v budoucí Evropě skutečnými partnery, nejenom dostávat, ale být schopni také dávat. I když vysoce oceňujeme všechny druhy pomoci od našich evropských sousedů, víme, že je to převážně náš úkol vybudovat svobodné a zdatné Československo.

II.

PROJEV PŘI PŘEVZETÍ ČESTNÉHO DOKTORÁTU NA UNIVERZITĚ V SUFFOLKU

Velice jsem vděčný, že jsem dnes obdržel od univerzity v Suffolku tento prestižní čestný doktorát. Přijímám tuto hodnotu jako osobní poctu, ale musím přiznat, že od začátku československé „sametové revoluce“ před osmnácti měsíci se můj život změnil v tolika ohledech a tak dramaticky, že rozdíl mezi mým soukromým a veřejným životem prakticky zmizel. Proto přijímám dnešní poctu i v zastoupení všech Čechů a Slováků, kteří nyní čelí obrovským potížím a velkým překážkám, kteří bojují se svou vlastní minulostí, kteří se částečně stydí za to, co zdědili, a kteří potřebují morální podporu, když jsou postaveni tváří v tvář velikému a ještě nevyzkoušenému úkolu znovuzavedení demokracie a prosperity ve společnosti, která byla doposud totalitární a centrálně plánovaná.

Za občany své země přijímám tuto poctu jako ujištění, že jdou správným směrem, že zvolili správnou a nejrychlejší cestu k normálně fungující, svobodné a demokratické společnosti a ekonomice. Doufám, že víte, a já to mohu teď potvrdit, že na své cestě za naším jedinečným úkolem neváháme. Nemáme v úmyslu měnit pomalu a postupně ekonomiku a sociální a politický systém, který degraduje občany a zachází s nimi nespravedlivě, který plytvá a ničí národní a kulturní dědictví shromažďované po staletí. Neplánujeme smířit se nadlouho s hybridem nestabilních a neproduktivních prvků ze dvou různých světů, svobodné společnosti a otroctví — první svět je charakterizován parlamentní demokracií a ekonomikou volného trhu, druhý diktaturou a centrálním plánováním. Začali jsme před osmnácti měsíci a nyní odstraňujeme rychle

---

Beacon Hill Institute — ústav pro výzkum veřejného života při univerzitě v Suffolku řídí výzkum a vzdělávací programy o otázkách federální, státní a místní politiky. V roce 1986 zahájila univerzita v Suffolku sérii mezinárodních přednášek, nesoucí jméno Dwighta L. Allisona, která měla za cíl představit bostonskému akademickému, obchodnímu a správnímu společenství jednotlivce, kteří jsou významní v mezinárodním měřítku. Václav Klaus přednesl čtvrtou mezinárodní přednášku Allisonovy nadace 9. května 1991. Ještě před přednáškou udělili David J. Sargent, prezident univerzity a Michael R. Ronayne, děkan koleje, jménem univerzity Václavu Klausovi čestný doktorát humanitních věd. Udělením této hodnosti „uznala univerzita v Suffolku pionýrskou práci pana Klause při provádění politické a ekonomické reformy v Československu a při formulování strategie ekonomického rozvoje, která slouží jako model pro transformaci centrálně plánovaného totalitního státu na demokracii se svobodným trhem“.

staré instituce a stará pravidla a připravujeme všechny podmínky pro úspěšný přechod do normálního světa, světa, ve kterém vy máte to štěstí, a já bych řekl i právo, žít.

Jestliže mohu použít termín, který vaši studenti ekonomie mohou najít v učebnicích mikroekonomie pro pokročilé, řekl bych, že my v Československu, nebo alespoň někteří z nás, jsme už porozuměli dosti složitému pojmu zvanému Turnpike Theorem (teorie dálnic), který definuje nejrychlejší cestu k dosažení normální situace. Místo, aby se použilo klikaté cesty polovičatých řešení, pseudosociálně motivovaných ústupků, odkladů, ideologických omylů a předsudků, mělo by se vyvinout úsilí sledovat širokou a rovnou ideologickou a ekonomickou dálnici tak rychle, jak jen možno, a to i za cenu některých krátkodobých ztrát.

V našem případě sestává tato rovná cesta z politického pluralismu, ústavních záruk, soukromého vlastnictví a plnokrevné tržní ekonomiky. Dálnice, pokud mohu použít tento termín, nezahrnuje myšlení třetí cesty, jak je známe z pražského jara v roce 1968. Dálnice určitě nezahrnuje teorii tržního socialismu, která vzkvétá na Západě. Dálnice určitě nezahrnuje perestrojkový způsob myšlení, perestrojkovou kvadraturu kruhu, tak dobře známou ve východní Evropě a zvláště v Sovětském svazu od druhé poloviny osmdesátých let až do dneška. Kázat takové sociální utopie je intelektuální nezodpovědnost, která má velice škodlivé následky. To je něco, co rozhodně nechceme dělat.

Tak a teď k mé ideologické dálnici. Jsme si dobře vědomi, že dostat se od sud tam bude vyžadovat oběti, bude vyžadovat tvrdou práci. Někdy si lidé na Východě, a dodal bych, že někdy ani na Západě, dostatečně neuvědomují křehkou a vratkou směsici institucí, pravidel a vzorů chování, které jsou potřebné pro vytvoření, udržování a trvání hladce a efektivně fungující společnosti a ekonomiky. Zvláště v západním světě se považuje takřka za samozřejmé, že takový stav je normální a snad i věčný. Chtěl bych proto připomenout dobře známý výrok vašeho vynikajícího učenice Thomase Sowell, který budu volně citovat: „Nepřítomnost bídy, tyranie a nespravedlnosti je zázrak, je to šťastná souhra okolností v čase a prostoru, zatímco jejich přítomnost je jev mnohem pravděpodobnější.“

V Československu jsme velice brzy pochopili, že revoluce, která změnila politické klima, nepostačí a že ve skutečnosti je to snadnější, mnohem snadnější část našeho úkolu. Mnohem nesnadnější je vytvoření nových institucí, definování a zákonné ustavení nových pravidel, prosazení nových vzorů chování v ekonomické sféře. A zvláště důležitá věc je navrhnout a realizovat proveditelnou strategii transformace. Chtěl bych o tom říci několik slov.

Celý transformační proces v naší zemi je založen na čtyřech hlavních pilířích, které lze stručně vyjádřit takto: za prvé víme, že státem vlastněné podniky musí být ve velkém rozsahu a rychle privatizovány. To je první pilíř naší transformační strategie. V Československu to bude provedeno za aktivní účasti jak domácích, tak i cizích ekonomických subjektů a za použití jak standard-

ních, tak i nestandardních privatizačních metod. Musíme kombinovat standardní metody známé z vašich učebnic s nestandardními, protože standardní metody by v našem zcela zvláštním případě nestačily. Musíme si uvědomit, že rozsah privatizace není srovnatelný s tím, co musím nazvat marginálními snahami o privatizaci na Západě. U nás se musí privatizovat celá ekonomika, ne jenom několik firem za rok. Rychlost privatizace se u nás měří na týdny nebo měsíce, rozhodně ne na roky nebo desetiletí. A konečně Československo nemá domácí kapitál, což je důsledek relativně nízké míry úspor v minulosti a toho, že nemáme rozvinuté finanční trhy a finanční instituce.

Proto jsme navrhli velice specifickou metodu privatizace nazvanou „kupónová metoda“, podle níž všichni obyvatelé země dostanou kupóny. Původně jsme je chtěli dávat zadarmo. Potom jsme však zjistili, že je musíme prodávat za nějakou nízkou nominální cenu tak, aby jich mohlo být použito k nákupu akcií podniků, které dříve vlastnil stát. Tento důmyslný plán, který byl navržen v mém ministerstvu za spoluúčasti několika přátel, je teď v celém světě velmi populární. Setkávám se s návštěvníky z jiných zemí, kteří se mu snaží porozumět a použít ho ve svých zemích. Přichází k nám delegace za delegací z různých republik Sovětského svazu. Dnes ráno mi říkal jeden muž ze Slovinska z Jugoslávie že chtějí také použít tento systém. Jak říkají někteří naši kolegové ze Západu, vejde tato myšlenka do učebnic ekonomie v příštím století, ať už uspěje, nebo neuspěje. Toto nebezpečí existuje, ale my nevidíme žádnou jinou cestu. Při použití standardních metod privatizace tří, čtyř nebo pěti podniků za rok bychom byli schopni privatizovat naši společnost a ekonomiku až za několik století. To si nemůžeme dovolit, a museli jsme tedy najít metodu, která by nám umožnila udělat to teď.

Pokud jde o výsledky, byl náš privatizační proces rozdělen na dvě části; takzvanou „malou“ privatizaci na jedné straně a „velkou“ privatizaci na druhé straně. Malá privatizace probíhá. Začala v lednu. Každý týden se v Československu o víkendů prodávají malé podniky ve veřejných aukcích. Jestli se nemýlím, za poslední dva měsíce bylo prodáno ve veřejných aukcích asi 3 000 malých podniků. V tomto směru je celý proces slibný. Privatizace velkých podniků většinou prostřednictvím společných podniků (joint-ventures) probíhá nyní průběžně a privatizace s použitím kupónové metody začne letos na podzim. Chceme tedy rozhodně privatizovat velkou část firem, které jsou ve vlastnictví státu, za jeden nebo dva roky. Tolik tedy o privatizaci.

Druhý pilíř transformačního procesu v Československu představuje otevření domácího trhu. Kritickým momentem byla určitě liberalizace cen — kterou považujeme za nutný předpoklad pro fungující tržní ekonomiku stejně jako pro zrušení přílišné moci státu intervenovat. A tento krok, tento kritický krok je nejdůležitějším opatřením, které nelze uskutečnit jen tak přes noc. V Československu bylo zavedeno na začátku roku 1991, prvního ledna. Samozřejmě v důsledku potlačené inflace, způsobené administrativním určováním cen v minulosti, v důsledku tří po sobě jdoucích podstatných devalvací v minulém

roce byla otevřená inflace v lednu skutečně velmi vysoká, velmi dramatická, což způsobilo značně komplikovanou politickou, sociální a ekonomickou situaci. Ale chci říci, že naše restriktivní makroekonomická politika úspěšně přerušila začátek nebezpečné inflační spirály. Budeme se snažit udržet tento vzestup jako jednorázovou korekci, která se, jak doufáme, nebude opakovat. Doufáme, že inflační tendence jsou už pod kontrolou.

Ekonomům mezi posluchači bych chtěl říci, že tyto výsledky jsou velice pozitivní a povzbudivé. Měsíční inflace v lednu byla po liberalizaci cen 26 procent, což byl pro obyvatelstvo šok. Po čtyřiceti letech administrovaných, prakticky stálých cen to bylo něco úplně nového, zcela neočekávaného. Míra inflace v únoru byla 7 procent, v březnu 4,7 procenta a včera ráno, než jsem nastupoval do letadla do Bostonu, mě volal přítel, předseda Federálního statistického úřadu, a řekl mi, že míra inflace počítaná za měsíc byla v dubnu 2,9 procenta. Já doufám, že budeme první zemí ve střední a východní Evropě, které se podaří udržet inflaci pod kontrolou, a že už nedojde k žádnému dalšímu cenovému skoku podobnému nárůstu cen v lednu. To je velmi významný vývoj. Doufám, že uspějeme, protože potřebujeme podporu obyvatelstva. Inflace je nejhorší veřejný nepřítel jak ve vaší zemi, tak ve střední Evropě.

Třetí pilíř transformačního procesu v Československu představuje otevření československé ekonomiky ostatnímu světu. Liberalizace domácích cen byla doprovázena podobnými kroky v naší vnější ekonomické politice. Byly provedeny dalekosáhlé legislativní a institucionální změny. Zahraniční obchod byl prakticky liberalizován. Vnitřní konvertibilita, někdy nazývaná směnitelnost československé koruny „pro rezidenty“, byla uvedena v platnost stejný den, prvního ledna 1991. Tím, že jsme koncem prosince minulého roku devalvovali měnu, doufáme, že jsme našli udržitelný směnný kurs. Doufáme, že směnný kurs, který jsme zvolili, bude základem pro celou strukturu cen a cenové hladiny v budoucnosti, a znovu musím říci, že první výsledky jsou nepochybně pozitivní a povzbudivé. Tyto změny podstatně omezily zásahy státu a systematicky zvýšily volnost československých firem při provozování zahraničního obchodu a zvýšily volnost cizích firem na československých trzích. Toto je tedy třetí základní kámen naší radikální ekonomické strategie, který byl položen letos a částečně vloni.

Už jsem se zmínil o čtvrté základní části naší reformní strategie, kterou je velice opatrná, velice konzervativní a velice restriktivní momentární a fiskální politika. Velice často jsme obviňováni, že jsme českoslovenští monetaristé. Já bývám často obviňován, že jsem československý Milton Friedman, protože jsem zavedl velmi restriktivní peněžní a fiskální politiku, protože zdůrazňuji, že veřejným nepřítelem číslo jedna je inflace a ne nezaměstnanost. Z toho je vidět, že diskuse na obou stranách Atlantiku nejsou stejné. My jsme začali naši reformu prakticky s nulovým růstem zásoby peněz pro rok 1990, což znamená negativní nárůst skutečné zásoby peněz, a s velice opatrnou (dnes jsme varováni, že možná příliš opatrnou) peněžní politikou v roce 1991. Fiskální politi-

ka, má fiskální politika v roce 1990 a 1991, je založena na něčem jedinečném v této části světa: na přebytkovém rozpočtu, na financování bez deficitu. Ironicky jsme v tomto ohledu asi jediná země na světě, která nemá problémy s Mezinárodním měnovým fondem, protože předpisy naší politiky jsou pravděpodobně přísnější než lék, který se nám MMF snaží předepsat.

Pokud jde o fiskální politiku, řeknu vám svůj osobní zážitek. Byl jsem jmenován ministrem financí 10. prosince 1989 a zcela náhodou, když jsem 11. prosince přišel do své kanceláře, jsem objevil na stole obrovský dokument nazvaný „Státní rozpočet Československa na rok 1990“, o kterém se předpokládalo, že jej přednesu parlamentu ve středu. Bylo pondělí a já jsem měl parlamentu přednést státní rozpočet ve středu a byl to rozpočet deficitní a se všemi subvencemi. Tak jsem se ani nenamáhal ten dokument číst. Přišel jsem do parlamentu, oznámil mu provizorní rozpočet na první tři měsíce roku 1990 a slíbil, že v dubnu přinesu nový rozpočet pro zbytek roku. Tak jsme skutečně dosáhli úplné změny makroekonomického klimatu v Československu tím, že jsme zavedli restriktivní peněžní politiku a státní rozpočet s přebytkem, což je důležitá a dramatická změna. Jak víte, žili jsme v ekonomice s přebytkem poptávky. Stálým rysem centrálně plánované ekonomiky bylo, že poptávka vždy převyšovala nabídku. Byl nedostatek všeho zboží a výrobků. I přes československou tradici (a my jsme byli opatrnější než ostatní země této oblasti) jsme svou restriktivní politikou minulý a tento rok a liberalizací cen úplně změnili klima a náhle jsme se ocitli ve zcela novém světě. Ocitli jsme se ve světě přebytečné nabídky.

Pro všechny obyvatele Československa je to úplně nová zkušenost a je to skutečně dramatická změna. Jsme pod obrovským tlakem, abychom byli méně restriktivní, abychom zavedli keynesiánská expanzní opatření. Zdejší keynesiánští ekonomové nám radí, abychom to učinili, ale já jsem si jist, že se musíme držet naší restriktivní politiky, a to ze tří základních důvodů. Naší první prioritou je zabránit nebezpečné inflaci. Za druhé víme, že reakce nabídky je a nějaký čas ještě bude značně skromná. V ekonomice, která ještě není privatizovaná, nemůžeme očekávat pozitivní reakci nabídky a my víme, že expanzivní peněžní a fiskální politika by se odrazila v cenách, tedy pouze v inflaci, a nikoliv ve zvýšení výkonu. Řečeno ekonomickou terminologií, agregátní křivka nabídky je značně strmá a její umístění není skutečně příliš dobré. Třetí důvod pro restriktivní politiku a pro odstranění všech subvencí je, že musíme omezit nejméně efektivní části naší ekonomiky tím, že omezíme to, co bych nazval umělou poptávkou založenou v minulosti na vládních výdajích. Takže my už rozhodně nechceme podporovat falešnou a neefektivní ekonomickou činnost. Abych tedy opakoval čtyři hlavní pilíře nebo základní kameny naší reformní strategie — jsou to: privatizace, liberalizace cen, konvertibilita měny a rozumná, racionální restriktivní makroekonomická politika. To je reformní balík, který jsme zavedli a který se snažíme uskutečnit v Československu.

Chtěl bych říci něco o poučeních, kterých se nám v minulém roce a půl do-

stalo. Jsem často dotazován, zda jsem musel změnit některé ze svých původních předpokladů, koncepcí a myšlenek — zda jsem se hodně poučil. Rozhodně jsem se hodně naučil, ale musím říci, že naše politika se nezměnila, sledujeme důsledně naši původní reformní strategii a nemáme v úmyslu ji měnit, zpomalit ji, začít nějaký druh perestrojkové reformy nebo něco podobného.

Co jsem se naučil, je něco, co jsem měl vědět předem, ale musím připustit, že jsem byl v zajetí ekonomické teorie a racionalistické ekonomické doktríny. Minulý rok jsem ve svých přednáškách hlásal, že kritickým aspektem ekonomické reformy je posloupnost jejích kroků. V ekonomické literatuře se považuje posloupnost jednotlivých reformních opatření za způsob, jakým reformovat. Dnes vím, že to je špatná, pseudoracionalistická technokratická myšlenka. Nejsme prostě schopni diktovat rychlost a sled reformních opatření. Nejsme schopni jemně vyladit reformu. Je to stejně nesprávné jako pokusy jemně vyladit ekonomiku. Prostě není nikdo, kdo by seděl na nebi a tiskl tlačítko. Reformní opatření číslo jedna, číslo dvě, číslo tři, čímž by diktoval rychlost a postup radikální ekonomické transformace. To není reálné. Nežijeme v totalitním režimu. Neexistuje diktátor, který by byl schopen vydávat direktivy a rozkazy tohoto druhu. Musíme prostě přijmout skutečnost a v tomto směru reforma pokračuje tak, jak pokračuje. Asi nemůže být urychlena a neměla by být zpomalena. Ale zase, jako v ostatních oborech lidské činnosti, nejsme schopni ovládat tak složité společenské procesy, jako je politická, sociální a ekonomická transformace. Mají svou dynamiku a sledují svá vlastní pravidla. V tomto směru musím přiznat, že jsem minulý rok hlásal pravidlo posloupnosti, a to je nejdůležitější změna v mém myšlení.

Doufám, že československý politický systém bude podporovat nezbytnou ekonomickou transformaci. V úvodu vám bylo řečeno, že vedoucí politická síla v Československu, Občanské fórum, které vzniklo za „sametové revoluce“ v listopadu 1989 a které bylo spojovací organizací pouze zastřešující a slučující dohromady různé politické skupiny, už neexistuje. Rozděli se na dvě části: levicovou stranu, která používá názvu „liberální“ — musím dodat, že v americkém smyslu, k mé lítosti ne v evropském smyslu —, a pravicovou Občanskou demokratickou stranu, která měla zakládající sjezd před dvěma týdny a kde jsem byl zvolen předsedou první skutečně pravicové strany v Československu za poslední čtyři nebo pět desetiletí.

Rozhodně doufáme, že budeme úspěšní ve volbách v červnu 1992, protože to je důležité pro pokračování radikální transformace československé společnosti a ekonomiky. Československá transformace je nyní asi na konci svého začátku a my víme, že je před námi dlouhá cesta tvrdé práce, obětí a učení se. Rád bych skončil konstatováním, že jsme připraveni k pochodu, i když je někdy nesnadné vysvětlit československým občanům, že alespoň někteří z nás už vidí světlo na konci tmavého tunelu, kterým naše transformace dnes je.

A opět za československé občany, kteří jsou všichni chtě nechtě, aktivně nebo pasívně účastníky transformačního procesu, vám dnes děkuji za vaši laskavost a za poctu, kterou jste mi dnes udělili. Velice vám děkuji.

III.

DEMONTÁŽ SOCIALISMU:

PŘEDBĚŽNÁ ZPRÁVA

Je pro mne velkou ctí a potěšením, že jsem byl pozván prestižním Centrem pro nezávislá studia, abych přednesl Přednášku Johna Bonythona 1991, a byl tak zahrnut mezi ekonomy a sociální myslitele, kteří využili těchto přednášek pro vyjádření důležitých myšlenek a názorů. Podařilo se jim předat nám jednoduchá, jasná a vysoce potřebná poselství. Aniž bych kdy pomyslel, že navážu kontakty s Centrem nebo Přednáškou Johna Bonythona, používal jsem dlouho myšlenky vyjádřené v těchto přednáškách ve svých eseích, úvodnicích a sloupcích. Když se diskutuje o možných nebezpečích ve svých esejích, úvodnicích a sloupcích, je nutné citovat Petera Bauera. Když se diskutuje s našimi levicovými intelektuály, používáme pojem „neomezené vize“ ražené Thomasem Sowellem. A když varujeme před státním intervencionalismem, přerozdělováním a paternalismem, je velmi užitečné rozlišování Jamese Buchana na mezi socialismem a Leviathanem.

Hovořit tu dnes večer není pro mne jen čest; je to zároveň ohromná výzva a odpovědnost. Moje země byla po dlouhou dobu odříznuta od ostatního světa. Žili jsme nejen v ekonomické autarkii; žili jsme také v intelektuální autarkii, která byla — pravděpodobně — dokonce mnohem nebezpečnější, frustrující a ohlupující. Neměli jsme mnoho příležitostí promluvit kdekoliv v cizině, natož pak v Austrálii. Vyskytuje se mnoho mylných představ a nedorozumění. Pokusím se dnes večer o některých z nich pohovořit.

Demontovat co?

Název mé přednášky je poněkud zavádějící, protože musíme rozlišovat mezi explicitním a implicitním socialismem, mezi sovětským typem socialismu a typem socialismu státu blahobytu. Musíme plně pochopit význam loňské Přednášky J. Bonythona od Jamese Buchanana: „Socialismus je mrtev, ale Leviathan žije.“ Je relativně snadné odstranit systém jedné strany, formálně zlikvidovat instituce centrálního plánování, znevážit komunistickou ideologii a iracionální a nefunkční ekonomickou politiku a poskytnout právní garance pro svobodu projevu. Je však mnohem složitější vybudovat z ničeho stabilní politický systém založený na několika jasně vymezených a transparentních po-

litických stranách, vytvořit efektivní trhy ve vysoce monopolizované a polouzavřené ekonomice, vykořenit levicové ideologie a s nimi spojené deformace v chování a v očekáváních; zastavit hluboce zakořeněné vládní zasahování do ekonomiky, zablokovat populární přerozdělovací praktiky, rozpustit nebezpečné lobby, vyhledávače výhod, protekcionářské organizace a nátlakové skupiny atd.

Vytváření nového politického, sociálního a ekonomického systému je nelehký úkol. Je tím obtížnější po čtyřiceti letech ideologického vymývání mozků, s vážnými ideologickými a sociálními předsudky, se ztracenou pamětí, s nepřipravenými učiteli, novináři a „pisálky“ všeho druhu a s různými nesprávnými signály přicházejícími ze západních zemí. Ideologická nebo psychologická stránka je velmi důležitá, ale praktická „materiální“ stránka je neméně náročná. Jsme konfrontováni s nevyhnutelnou J-křivkou projevující se v životní úrovni, průmyslové a zemědělské výrobě a v hrubém domácím produktu. Každý pohyb vpřed vyžaduje odstranění starých neefektivních, neudržitelných, uměle podporovaných ekonomických aktivit a nahrazení zamaskovaných, skrytých, nehlášených a neměřitelných negativních ekonomických a sociálních jevů viditelnými, měřitelnými, a proto přiznanými zly: otevřená nezaměstnanost namísto skryté nezaměstnanosti ve formě přezaměstnanosti, otevřená inflace místo potlačené a skryté inflace, pokles výroby místo růstu výroby, který se rozplyne v neprodejných zásobách doma nebo v zamrzlých pohledávkách v různých rozvojových zemích.

Centrum pro nezávislé studie v Austrálii a na Novém Zélandu je nevýdělečným nezávislým ekonomickým a sociálním výzkumným ústavem, který se zabývá principy představujícími základ svobodné a otevřené společnosti. Většina výzkumů Centra se zabývá ekonomikou a zejména úlohou trhu a cenového mechanismu v zachycování individuálních preferencí a alokování zdrojů. Důraz je kladen na potenciální roli spontánních procesů v poskytování služeb normálně uspokojovaných vládními donucovacími metodami. Účelem přednášek Johna Bonythona na tomto ústavu je „zkoumat vztahy mezi jednotlivci a ekonomickými, sociálními a politickými faktory, které určují svobodnou společnost“.

Uvedme pasáž z úvodního slova Maurice Newmanna, předsedy výkonného výboru Centra: „V polovině 80. let jsme věděli, že socialismus je intelektuálně — poprvé od svého zrození zhruba před sto lety — v defenzivě. Na konci desetiletí jsme byli svědky druhého zázraku: kolapsu komunistického režimu ve střední a východní Evropě, který se původně zdál tak nedobytný.

Základní práci pro tuto změnu vedli mladí lidé jako Václav Klaus, kteří, stejně jako jejich země, byli zotročováni prostřednictvím nyní mrtvé Brežněvovy doktríny — doktríny, která zplnomocňovala Sovětský svaz zasahovat do komunistických systémů svých sousedů —, učili se o základech svobodné společnosti a připravovali se ji uskutečnit. Skláním se před obětavostí, vírou a odhodlaností Václava Klause a jeho spolupracovníků v oně ponuré době. Jsme také jimi inspirovaní.

Po několik let říkáme, že ‚socialismus je mrtev‘. Jestliže míníme, že socialistické učení bylo rozhodně vyvráceno zkušeností, pak je to pravda. Ale socialismus přetrvává v politických požadavcích a preferencích velkého počtu lidí, a jak řekl na loňské bonythonské přednášce James Buchanan, rozčarování z velké vlády na Západě nevedlo k žádnému hromadnému nadšení pro volný trh a svobodnou společnost. Při demonizaci socialismu jak na Západě, tak v postkomunistických zemích bychom měli být připraveni na zvraty a nezdary. Virus socialismu, byť vyčerpaný, může přežít.“

Je obecným poznatkem, obsaženým v klasickém výkladu Míse a Hayeka, že iracionální ukazatele úspěchu používané v plánovacím procesu spolu s cenovými deformacemi vytvářejí plynulý ekonomický systém, který trestá „pozitivní činnosti a podporuje činnosti škodlivé pro ekonomiku, společnost i životní prostředí“. To druhé musí být (a bude) zastaveno. Ale změny se setkávají s obrovským odporem, který trvá i po odstranění formálních institucí explicitního socialismu. Většině zemí střední a východní Evropy se podařilo demontovat explicitní socialismus. Ale jeho nahrazení fungujícím systémem volného trhu bude naším úkolem na celé desetiletí.

Dvě vážná nedorozumění ze strany Západu

Implicitní domněnky, že Východoevropané nic neztratí, když se zastaví socialistické přerozdělovací procesy, a že změna systému je jednoduše zvládnutelný technický úkol, představují dvě vážná nepochopení, kterých se Západ dopouští.

Tradiční srovnávání duchovního a materiálního života na Východě (nebo spíše ve východní Evropě) se západními zeměmi v posledních desetiletích nám poskytuje poněkud zjednodušený, černobílý obraz, který posiluje apriorní přesvědčení, že občané postkomunistických zemí absolutně nemají co ztratit, a jsou proto dychtiví skočit na „cestu ke svobodě“ přes všechny náhle se vynořující nejistoty přechodného období, přes všechna potenciální nepříznivá spojení úspěchu a nezdaru, přes vznikající nerovnosti v příjmech a majetku (a doprovázející závist) a přesto, že ztratili volný čas, který si tak snadno organizovali, a zvláštní druh pohodlí a nenáročné osobní neodpovědnosti. Susan Marie Szaszová to jasně vyjádřila v zimním vydání časopisu *Policy* roku 1991: „Jsou (lidé východní Evropy a Sovětského svazu) připraveni při návratu ke svobodě vzdát se front na chleba a vyměnit je za fronty nezaměstnaných?“ (V Československu nebyly fronty na chleba, ačkoli byly fronty na mnoho jiných výrobků.) Odpověď zdaleka není jednoduché „ano“. Musím zdůraznit, že „Západ“ vážně podceňuje relativní materiální „lehkost bytí“ v zemích, jako je Československo v posledních desetiletích, dokonce jestliže by to mohla být — s použitím názvu známého románu Milana Kundery — pro mnoho jiných „nesnesitelná lehkost bytí“.

Současně „Západ“ v podstatě pro nedostatek pochopení pro nesmírnou křehkost svého vlastního politického, sociálního a ekonomického systému (jak nám to připomíná Thomas Sowell) podceňuje těžkosti přechodného období. Znovu a znovu jsem šokován, když ti samí lidé teoreticky ostře kritizují rozsah útlaku lidí v komunistických zemích, ale nevěří, že já, stejně jako milióny Čechů a Slováků, jsem nemohl cestovat do zahraničí v období mezi koncem pražského jara a počátkem naší sametové revoluce, což znamená téměř dvacet let. Znovu a znovu jsem překvapen, že vážení západní sovětologové po letech, kdy přesně popisovali ve svých učebnicích, nyní částečně zastaralých učebnicích

plytvavé ekonomické činnosti centrálně řízené ekonomiky, nás kritizují pro naši neschopnost (a ovšem neochotu) aplikovat keynesiánskou expanzivní makroekonomickou politiku a průmyslovou a odvětvovou politiku. Musím dodat, že takové názory jsou freneticky vítány našimi starými administrátory, stejně tak jejich duchovními zastánci v akademii.

Abych shrnul: úkol transformace bezpochyby znamená velkou výzvu. Potřebujeme získat a udržet si dostatečnou podporu a spolupráci obyvatelstva (kterou stále v Československu máme) a musíme se vyvarovat všech pastí přechodného období. Na závěr této přednášky proto pohovořím o základní strategii reformy a jejích prvních výsledcích.

Cíl reformy

Při respektování všech složitostí a komplikovaností systémové změny, kterou podstupujeme, potřebujeme mít:

- jasný, přímočarý cíl a představu;
- rozumnou, všezahrnující a vhodně strukturovanou strategii reformy, a
- pragmatický přístup k časování opatření a schopnost je řídit.

Můj široce citovaný výrok z loňského roku — „tržní ekonomiku bez adjektiv“ — byl nutnou reakcí na opakované pokusy v mé zemi a i jinde vytvářet a prosazovat různé hybridy „třetí cesty“ jako cíle transformačního procesu. Přidavná jména jako „sociální“ nebo „šetřící životní prostředí“ nejsou nic jiného než pokusy omezit, blokovat, oslabit, rozpustit nebo rozmazat jasný význam tržní ekonomiky a zavést do ní netržní prvky. Cítím, že bych měl nyní obhájit použití přidavných jmen, ale přidavných jmen se zcela odlišným významem. Potřebujeme přirozenou, nerestriktivní, plnokrevnou, nezkaženou tržní ekonomiku a potřebujeme ji hned. Místo čekání a prodlužování agónie posttotalitní, postcentrálně plánované společnosti a ekonomiky, místo hledání částečných, dočasných, postupných cílů nebo podcílů musíme najít přímočarou cestu, ideologickou dálnici, která nám přinese optimální a rychlou cestu k našemu konečnému cíli (tzv. dálniční teorém). Na dálnici není místo pro „socialismus s lidskou tváří“ podporovaný pražským jarem 1968, pro flirtování se sny „tržního socialismu“ západních sociálních demokratů, labouristů (myslím liberály v americkém smyslu slova — viz moje poslední poznámka „Co je reálný liberalismus?“, Fraser Forum, květen 1991) nebo pro zavádějící koncepci perestrojky převládající nyní v Sovětském svazu. Takové silně teoretické, protržní přesvědčení je v mém případě stále více posilováno velmi praktickými důvody, neboť náš každodenní úkol ovládat reformující se ekonomiku (bez plánovacích direktiv, ale s velmi nevykonnými trhy a se stále převažujícím státním vlastnictvím) ukazuje, jak marné, neproduktivní a neopodstatněné jsou jakékoli přímé vládní zásahy.

„Tvrdé jádro“ reformem

„Tvrdé jádro“ nutných reformních opatření definující kritickou masu pro změnu systému zahrnuje několik velmi jednoduchých kroků:

- včasnou, rychlou a masovou privatizaci;
- deregulaci cen;
- liberalizaci zahraničního obchodu a směnitelnost měny;
- rozvážnou makroekonomickou stabilizační politiku (měnový a finanční konzervatismus).

Můžeme překročit Rubikon s kterýmkoli z klíčových opatření, ale protějšího břehu můžeme dosáhnout jen se všemi dohromady. Všechna z nich jsou samozřejmá, použitá slova jsou vysvětlující sama sebe, neobsahují poloviční opatření nebo neustále odkládané cíle. V Československu jsou vyjádřeny v rozhodujících částech našeho scénáře ekonomické reformy, který byl schválen Federálním shromážděním v září 1990.

Podobný popis nebo analýza těchto reformních opatření přesahuje rámec této přednášky. Ale budu krátce komentovat některé vášnivě diskutované problémy v naší části světa.

Privatizace je nejvyšší prioritou všech opravdu reformujících se ekonomik. Hromadný přesun vlastnických práv z rukou vlády do soukromých rukou je nezbytný, pokud se tyto ekonomiky mají stát tržními systémy. Privatizace musí být provedena rychle; tisíce státních podniků musí být odstátněny během několika měsíců nebo let. Z tohoto hlediska jsou všechna srovnávání s úspěchy M. Thatcherové, přes můj obdiv k její osobní integritě a její ekonomické politice a politickým postojům, nevhodná a zavádějící. Nemůžeme si dovolit privatizovat pouze tučt státních podniků během tučtu let. Západní poradci (velmi často vysoce placení experti z mezinárodních institucí) společně s domácimi oponenty vznášejí námitky proti rychlé privatizaci, neboť jsou přesvědčeni, že neexistuje vhodná základna pro ohodnocení státních podniků, které mají být ve východní Evropě privatizovány, a že dokud tržní síly neurčí ceny výstupů a vstupů, nemůže být správně obnovena ziskovost podniku, a privatizace by proto měla být posunuta. Jak nedávno Charles Wolf junior trefně poznamenal (Sázkový kapitalismus, The Wall Street Journal, 12. července 1991), „tato námitka je falešná“. Vzniká z mylné koncepce významu privatizace . . . Co je podstatné, jsou efektivní způsoby pro přesun vlastnictví ze státních do soukromých rukou. A já bych se odvážil dodat „a ne maximalizace vládních příjmů z privatizace“. Československo si nevybralo „spontánní privatizaci“ navrženou stejným autorem (tj. druh národní loterie), ale rozpracovalo a pokouší se realizovat nestandardní „kupónovou privatizační metodu“, která překonává problém oceňování cestou „volného výběru“. Českoslovenští občané obdrží kupóny (za nominální cenu) a svobodně je vymění za akcie v odstátněných podnicích. Tento postup, nyní pečlivě studovaný dalšími reformujícími se zeměmi, by nám měl pomoci rychle a bez zbytečného zdržení

dosáhnout základních cílů reformy. (Vysoce kompetentní shrnutí Privatizace ve východní a střední Evropě bylo publikováno Guillermem de la Dehesa, Skupina 30, Washington, DD.C., Příležitostné dokumenty 34, 1991.)

Deregulace cen je správně pochopena v reformujících se ekonomikách jako nutný předpoklad pro normálně fungující tržní ekonomiku. Problémem je uskutečnit tak drastické opatření po desetiletích zmrazených, administrovaných a nerovnovážených cen (nebo cen utvářených v podvodně ujednaném procesu plánovací hry, podle „plánovací síly“ zúčastněných ekonomických subjektů: viz moje „Socialistické ekonomiky, ekonomické reformy a ekonomové“, Komunistické ekonomiky, č. 1, 1990). Cenová deregulace musí mít formu „šokové terapie“, protože postup po etapách vytváří více problémů, než řeší. Částečná deregulace vytváří nové deformace ve struktuře cen, jež jsou stejně tak špatné jako ty minulé. Cenové deformace vyžadují nové subvence, nové subvence znamenají obnovené zásahy vlády do ekonomiky; a jsme zpátky ve staré hře. Deregulace cen musí proto být naprostá a zbývající regulační metody musí být poměrně jemné: instruktivní směrnice pro tvorbu cen, ne přímá kontrola nebo direktivy.

Cenová deregulace vedla k dramatické změně v relativních cenách a, poněkud neočekávaně, k velkým posunům ve struktuře spotřeby. Spotřebitel je nejprve zmaten, ale jako dobře vychovaný homo economicus, začne velice rychle přizpůsobovat své nákupy. To vede k velkým posunům v poptávce po průmyslových a zemědělských výrobcích, a protože výrobci mají jen omezenou schopnost přizpůsobit se, objevuje se v mnoha oblastech přebytek nabídky. Ceny, jako vždy, reagují rychleji než množství a celá ekonomika přejde, prakticky přes noc, od režimu přebytečné poptávky na režim přebytečné nabídky s nadvýrobou, přebytečných zásob, bankrotů, nezaměstnanosti atd. Je jednoduché liberalizovat ceny, ale je obtížné pomoci podnikům majícím nesnáze, a to vzhledem k rychlé cenové deregulaci. Zásadně nechcete zasahovat do tržních sil, ale musíte připustit, že změny přišly příliš náhle a že v mnoha podnicích a průmyslových odvětvích je schopnost reakce nabídky nutně opožděná.

Liberalizace zahraničního obchodu a směnitelnost měny jsou neefektivnějšími nástroji politiky soutěže. Tlaky mezinárodní konkurence tvoří jediné možný demonopolizační postup, neboť demonopolizace při změně je delikátním a dlouhodobým úkolem. Nutně vyžaduje čas a odborné schopnosti a je v jednom aspektu předčasná: chceme, aby všechnu restrukturalizaci průmyslu provedli noví majitelé, což znamená nechat ji až po privatizaci. Noví majitelé a manažeři by to udělali mnohem efektivněji než vládní úředníci. Liberalizace obchodu a směnitelnost měny (přinejmenším směnitelnost pro běžné operace) jsou jediné metody, jak zabezpečit, aby domácí ceny odrážely mezinárodní vzácnosti a dostupnost. Avšak nemohou být zavedeny před devalvací, která sblížíže oficiální směnný kurs k tržnímu kursu.

Oficiální směnné kursy byly po desetiletí blízké paritě kupní síly a vzhledem

k naprosto deformovaným relativním cenám, velkým subvencím, nízké kvalitě a neobchodovatelnosti zboží byly velmi vzdáleny od životaschopných, obhajtelných tržních směnných kursů. Nevyhnutelná, ale značná devalvace má dva velmi nepříjemné krátkodobé důsledky:

— domácí inflace (po deregulaci cen) je zesílena dovezenou inflací. Jestliže země, o které se mluví (jako v tomto případě Československo), dováží většinu své energie, pohonných hmot a ostatních surovin, dovezená inflace bezprostředně zasáhne celou ekonomiku a roztočí nebezpečnou spirálu inflace. Tomu pomáhá zabránit opatrná restriktivní makroekonomická politika, ale ztráty ve výrobě a zaměstnanosti vytvářejí jiné problémy, které vyžadují řešení;

— životaschopné směnné kursy vedou mezi podniky a v celých odvětvích ke vzniku nečekaných výherců a těch, kteří ztrácejí. Objevují se nové komparativní výhody a nevýhody v tomto procesu, velmi často proti apriorním (většinou technokratickým) názorům vládních a podnikových byrokratů. Složitější výrobky využívající kvalifikovanou pracovní sílu a založené na významném aplikování výzkumu a vývoje a výrobky s vyšší přidanou hodnotou ztrácejí a jednoduché výrobky získávají. To je špatně chápáno oponenty našich radikálních tržně orientovaných reforem, kteří rozlišují mezi krátkodobými a dlouhodobými ekonomickými účinky a kteří chtějí přímo zajistit optimální ekonomické aktivity v budoucnosti pomocí dnešních vládních akcí. Devalvace proto dává další rozměr volání po opatření vládní průmyslové politiky, jemuž je obtížné odolat.

Liberalizace obchodu a směnitelnost měny nemohou být zavedeny bez dostatečných rezerv tvrdé měny v sefech ústředních bank. Postkomunistické země mají obvykle nepatrné domácí rezervy a nemalé zahraniční dluhy v tvrdých měnách; proto se začal rozvíjet klamný proces zahraniční pomoci. Jsme přesvědčováni odborníky v mezinárodních ekonomických a finančních organizacích, cizími politickými představiteli a rozvojovými ekonomy, že potřebujeme zahraniční pomoc. Avšak zkušenost mnoha rozvojových zemí nás učí, že zahraniční pomoc je „polibkem smrti“ (abych použil trefného výroku Milтона Friedmana) a že dočasné použití zahraničních fondů pro vládní účely by mělo být velmi omezené. Zahraniční dohody o pomoci, jistě nepostradatelné v krátkém období, nemohou být použity (nebo zneužity) jako náhrada za jiná nutná reformní opatření, k čemuž velmi často bohužel dochází. Reformující země musí počkat na soukromé investice, které budou bezprostředně dosažitelné, jakmile se vytvoří investiční klima a objeví se příležitosti pro investování. V mezidobí je nejlepší zahraniční pomocí otevření zahraničních trhů a podpora zahraničního obchodu, ovšem doplněná selektivní technickou pomocí. Jak říká Petr Bauer, „lepší, než dát člověku rybu, je naučit ho ryby lovit“. Doufám, že reformující se země střední a východní Evropy neupadnou do „pasti zahraniční pomoci“ a budou používat zahraniční fondy velmi opatrně.

Na makroekonomické straně reformy se musíme vyhnout obdobné nebez-

pečné pasti. Makroekonomická úloha je koncepčně jednoduchá, ale prakticky velmi zapeklitá. Makroekonomická restrikce založená na přebytku státního rozpočtu a na velmi obezřetném peněžním plánování je absolutně nutná; bez ní by se roztočil začarovaný kruh inflace a stagnace a bylo by opět zavedeno přísné centrální řízení. Restriktivní fiskální politika je doprovázena klesající úlohou státu a přerušením všech druhů subvencí, které ji usnadňují. Je to též doprovázeno zmenšením celkového daňového břemene, velkorysími daňovými prázdninami, četnými daňovými úlevami, rostoucí nejistotou, vzrůstající nezaměstnaností a dávkami v nezaměstnanosti, různými formami indexování platů a příjmů atd. Cenová liberalizace náhle ukončuje staré makroekonomické a mikroekonomické vztahy a rozpočtový proces se stává technicky a organizačně velmi obtížným.

Reformátoři jsou pod silným tlakem, aby uvolnili svou restriktivní makroekonomickou politiku. Jsou obviňováni z úmyslného držení agregátní poptávky na nedostačující úrovni a nekonečně se opakují dobře známé argumenty ve prospěch keynesiánské expanzivní politiky. Víme však, že směr a poloha agregátní křivky nabídky neslibují žádnou pozitivní krátkodobou odezvu na straně nabídky, takže jakékoli uvolnění restrikce poptávky by bylo kontraproduktivní a inflační. Ale udržet makroekonomickou politiku na kolejích a v rychle se měnícím prostředí je téměř nemožné. Naším úkolem je minimalizovat omyly, nevydávat falešné signály nebo oživovat ekonomiku.

Posloupnost reformem

K problémům posloupnosti a rychlosti ekonomické reformy: lekce, kterou jsem si odnesl za 20 měsíců v úřadu, je opravdu odlišná od toho, co je obvykle apriorně přijímáno, a odlišná od toho, co navrhuje standardní ekonomická literatura. Můžeme téměř s jistotou říci, že ani posloupnost, ani rychlost přechodu vůbec není to hlavní, protože nic nemůže být opravdu řízeno. Podle mého názoru je chybné předpokládat cokoli jiného a útočit na reformátory ve východní Evropě, že nejsou schopni řídit posloupnost procesu transformace. Diskuse o tom, zda šoková terapie je správným způsobem demontáže centrálně plánované ekonomiky, jsou zavádějící. Ve skutečnosti zde nikdy neexistovala reálná šoková terapie, jelikož ji nelze nikdy realizovat. Rychlé změny mohou a musí být realizovány ve sféře makroekonomiky. Můžete snadno provést reformu měny, liberalizovat ceny a odstranit restrikce dovozu nebo vývozu. Reforma daní, účetní legislativy a obchodního zákoníku bude trvat mnohem déle. Nemůžete privatizovat ekonomiku přes noc. Rychlost reformy má proto několik dimenzí, každou se svou vlastní dynamikou a tempem změn. To mi bylo jasné od samého počátku.

Avšak ve svém klíčovém vystoupení na výroční konferenci Světové banky o rozvojové ekonomice ve Washingtonu v březnu 1990 (přetištěno v mé „Cestě k tržní ekonomice“, Praha 1991) tvrdím, že forma posloupnosti určuje způ-

sob ekonomické transformace, že nesprávná posloupnost by mohla způsobit pád do inflační pasti. Nyní vidím, že jsem se mýlil a že to byl chybný argument. Dostatečně jsem nerozpoznal, že v demokratické společnosti ani posloupnost, ani rychlost nemohou být určovány zvnějšku. Pouze všemocný vládce, diktátor nebo sociální inženýr pracující ve vakuu by mohli vykonávat úplnou kontrolu nad transformací. Žijeme však v reálném světě, kde existuje mnoho legitimních omezení, která musí být respektována a musí se s nimi počítat. Pokusy jemně vyladovat reformu jsou stejně nemístné jako pokusy jemně vyladovat ekonomiku. Vycházejí ze stejných koncepčních chyb a ze stejné mylných argumentů. Přílišné zdůrazňování problému posloupnosti v prakticky prováděné politice není ničím jiným než snahou přizpůsobovat svět snům ambiciózních intelektuálů, kteří předpokládají, že svět je založen na — abych použil výroku Hayeka — lidském záměru, a ne na lidské akci. Musíme jednoduše uznat, že všezahrnující změna systému je mnohorozměrným procesem se svou vlastní dynamikou. Náš manévrovací prostor je ve skutečnosti poměrně malý.

Rozdílné reformní kroky mají velmi rozdílné časové nároky a je absolutně nemožné očekávat, že mohou být nějak kombinovány a že perfektně naplánovaný proces reformy může začít v daném, předem zvoleném dni. Ale mohu navrhnout následující posloupnost:

- peněžní a finanční restrikce, aby se zastavilo neustálé vytváření přebytečné poptávky a makroekonomické nestability a nejistoty;
- započetí procesu odstraňování subvencí, aby se znovu obnovilo tvrdé rozpočtové omezení pro podniky a reálné hodnoty pro vzácné ekonomické statky, a to pro všechny ekonomické subjekty;
- devalvace, aby se přiblížil nadhodnocený oficiální směnný kurs tržnímu a zastavil černý trh zahraničních měn;
- liberalizace obchodu, směnitelnost měny a deregulace cen doprovázená dohodami o pomoci s MMF (a jinými organizacemi);
- privatizace jako proces transformování vlastnických práv;
- započetí procesu „nastartování“ (ekonomické aktivity), založeného většinou na soukromé iniciativě, na restrukturalizaci průmyslu, na rozšíření domácích trhů a na plné účasti ve světové ekonomice.

Řečeno jinak: opatření na straně poptávky by měla předcházet opatřením na straně nabídky, i když dočasné náklady z hlediska růstu, výroby a zaměstnanosti jsou velmi vysoké.

Posloupnost opatření je to, co se pokoušíme sledovat, ale abychom byli poctiví, to je přesně opak toho, co by naši kritici rádi viděli.

Československá zkušenost před červencem 1991

Výše načrtnutá posloupnost poskytuje vhodný základ pro popis našeho vlastního reformního procesu.

1. V roce 1990 jsme dali velmi jasný signál všem ekonomickým subjektům;

totéž jsme učinili v roce 1991. Míra růstu nabídky peněz byla významně nižší než míra růstu nominálních příjmů. Částečně to byl výsledek záměrné politiky prováděné našimi peněžními orgány, částečně bezděčných důsledků neočekávané opatrnosti části vzniklých obchodních bank, které musí operovat ve vysoce nejistém prostředí. Obáváme se, že peněžní tlak může být příliš restriktivní.

Státní rozpočet byl v roce 1990 přebytkový a jeho podíl na hrubém národním produktu klesl o 4 %. Podobné výsledky se předpokládají i pro rok 1991: v 1. polovině roku byl přebytek dokonce vyšší, než byl očekáván a plánován. Výdaje byly udrženy v mezích pečlivě připravených rozpočtových plánů, ale příjmy byly neočekávaně vyšší. Monopolní nebo quasi-monopolní státní podniky zneužily svobodu danou cenovou deregulací, stanovily ceny příliš vysoko a značně ztratily odbyt; v průměru se však jejich příjmy zvýšily, a proto se zvýšily přímé daně a rozpočtové příjmy. Tento výsledek byl očekáván jen částečně, ale nominální úhrnná poptávka byla překvapivě velmi neelastická a celkové prodeje se zvýšily. Zákazníci se pokoušeli udržet svou původní strukturu spotřeby; soukromé úspory se přelily k firmám a nepřímo na vládu. Jako reakce na tuto situaci byly koncem června nepřímé daně sníženy, byly uděleny různé daňové úlevy a některé výdaje se zvýšily, aby se kompenzovala inflace. Ale vyladit rozpočtový proces zůstává velmi obtížné.

2. Odbourání prakticky všech subvencí potravin v polovině roku 1990 dalo jasný signál zákazníkům i výrobcům. Vzniklé cenové elasticity nebyly tak nízké, jak se očekávalo; spotřeba masa, mléka a ostatních výrobků se značně snížila a objevil se přebytek nabídky zemědělských výrobků. Zemědělské přebytky v čase rostly a naše schopnost řešit tento problém se stala nejvýbušnějším problémem oné doby. Všechna krátkodobá řešení byla buď extrémně nákladná, nebo pracovala proti logice reformy.

Všechny zbývající průmyslové subvence byly odstraněny při deregulaci cen. K naší velké lítosti důležité subvence cen energie a paliv byly odstraněny až koncem května 1991. Jedinou subvencí je nájemné ve státních bytech, které bude deregulováno (nebo přinejmenším dramaticky zvýšeno) počátkem roku 1992.

3. Československá koruna byla v roce 1990 třikrát devalvována. Současný směnný kurs (fixovaný na koš pěti měn) je velmi blízký stále existujícímu směnnému kursu černého trhu; ukázalo se, že je životaschopný a udržitelný. Měl by hrát velmi důležitou roli skutečné kotvy ve velmi pohyblivých píscích všech ostatních nestabilních nominálních ekonomických veličin. Chceme nechat ceny (a platy) postupně se přizpůsobit současnému směnnému kursu a nalézt jejich rovnovážné úrovně; naší hlavní strategií je zabránit vzniku nebezpečné spirály domácí cenové inflace: → devalvace → dovezená inflace → domácí cenová inflace. Hlavním nástrojem je ovšem velmi opatrná měnová a fiskální politika, jak bylo zdůrazněno výše.

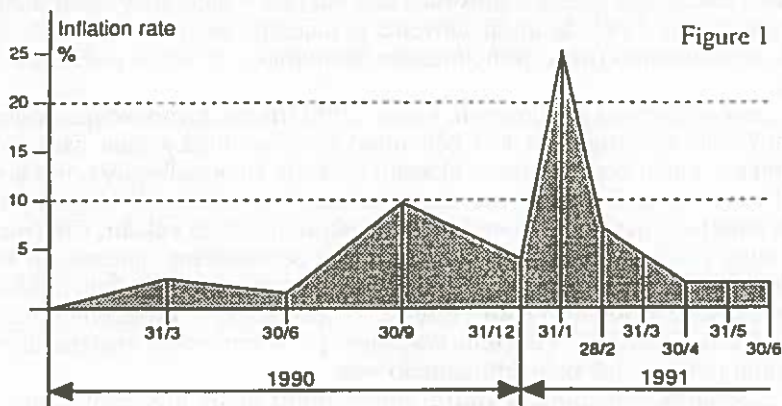
4. Liberalizace obchodu a vnitřní směnitelnost měny byly provedeny spo-

lečně s deregulací cen v lednu 1991. Devalvovaná koruna plus domácí rezervy rozšířené o stabilizační půjčky MMF a ES plus příliv soukromých investic minus neočekávané ztráty našich vývozních trhů v bývalých zemích RVHP vyústily do rovnováhy platební bilance v 1. polovině 1991 a poměrně malého (a pomalejšího, než se očekávalo) zvýšení zahraniční zadluženosti, která stále činí pouze 8 miliard USD. Ztráta sovětského, východoněmeckého a východoevropských trhů je patrná více ve ztrátách výroby a zaměstnanosti; podle našich odhadů činí mezi polovinou až dvěma třetinami současných ztrát výroby (která činila asi 13 – 15 % v 1. polovině 1991).

Cenová liberalizace přinesla cenový šok nepoznaných rozměrů, protože ceny v lednu – měřeno měsíc proti předchozímu měsíci – vyskočily téměř o 26 %. Avšak cenová inflace se rychle zpomalila, s měsíční inflační mírou mezi únorem a červnem 7, 4,7, 2, 1,9 a 1,8 %. Taková rychlá desinflace je vzácná; byla dosažena převážně rozumnou makroekonomickou politikou, bez čehokoli, co by připomínalo měnovou reformu, a pouze částečně díky cenové regulaci. Nyní je úkolem udržet mzdy ve stavu klidu (což bude stále obtížnější a obtížnější po drastickém poklesu reálných mezd) a neuvolnit příliš měnovou a fiskální politiku.

5. Proces privatizace sleduje dvě relativně oddělené cesty. Malá privatizace prostřednictvím veřejných aukcí pokračuje v přijatelném tempu, podle očekávání, a každý víkend jsou privatizovány stovky obchodů, restaurací a malých firem ve velkoobchodu, ve službách a dokonce i v průmyslu a ve stavebnictví. Občané mohou vidět první ovoce tohoto procesu ve formě lepších služeb, nižších cen, větší různorodosti nabízených výrobků atd. Mnohem důležitější je proces učení se ve velkém měřítku, zahrnující psychologickou změnu i změnu přístupů.

Velká privatizace je a musí být pomalejší. Privatizace velkých průmyslových podniků prováděná standardními metodami (většinou s aktivní účastí západ-

ních investorů) je stále omezena na jednotlivé případy vzhledem k výše zmíněnému falešnému problému ohodnocování (nemluvě o ostatních nevýznamných organizačních problémech). Nacházíme se v posledním stadiu příprav pro první privatizační vlnu několika stovek velkých státních podniků, která bude založena na kupónech, kde jsou všichni českoslovenští občané zváni k účasti. Výměna akcií privatizovaných podniků za kupóny (což bude velmi často kombinováno s jinými privatizačními metodami) bude mít formu „tiché aukce“ v národním počítačovém aukčním systému (v několika iteracích nebo „kolech“). Čelíme však stálému tlaku, abychom privatizaci oddálili a začali s restrukturalizací (bylo by mnohem přesnější říci s nouzovými opatřeními) podniků navrhovanou vládními úředníky, jejich akademickými poradci a zahraničními experty a abychom je privatizovali někdy v budoucnu. Proces privatizace přesto probíhá podle plánu a bude doufejme podle plánu ukončen.

Systémová transformace není jednotlivý čin. Je to komplikovaný proces, který potřebuje nepřetržitou angažovanost, podporu, obhajobu a vysvětlování, protože opoziční síly — starosocialisté, stejně jako ostatní nezodpovědní lidé, kteří byli v minulosti okouzleni po desetiletí pohodlným paternalismem — tu stále jsou a čekají na oslabení našeho úsilí, elánu, síly a nadšení. Stejně tak čekají, až uděláme chybu. Ale my se nevzdáme, nenecháme je zvítězit, musíme ukázat, že socialismus lze demontovat.

IV.

EKONOMICKÁ REFORMA V ČESKOSLOVENSKU A ÚLOHA ZAHRANIČNÍ POMOCI

Problémy, se kterými jsou Československo a ostatní východoevropské státy konfrontovány během procesu transformace svých ekonomik, žádají netradiční přístup západních zemí, veřejného a soukromého sektoru a mezinárodních institucí k problémům finančních zdrojů a podpory přílivu zahraničních investic. Na rozdíl od rekonstrukce západní Evropy po druhé světové válce existuje zde potřeba nejen nahrazení zničeného kapitálu, ale také realizace rychlé, radikální transformace jak v makro- tak i v mikroekonomickém měřítku, odstranění ztrnulé příkazové struktury ekonomiky a společnosti, urychlené zřízení institucionálního, právního a sociálního rámce, který učiní trh fungujícím a pomůže opětné integraci těchto ekonomik do mezinárodních ekonomických vztahů. Všechny tyto problémy musí být vyřešeny během velmi krátké doby a v situaci, kdy domácí finanční zdroje jsou omezené, technologie je zastaralá, existuje nedostatek domácích řídicích kádrů a tradiční zahraniční trhy se zhroutily.

Během těchto etap ekonomické reformy je zahraniční pomoc nezbytná. Její objem je bezpochyby důležitý, ale její charakter, povaha a většina jejích potenciálních přínosů jsou dokonce důležitější. Oficiální finanční pomoc je v současnosti největší svým rozsahem a je jistě nutná pro stabilizační fázi reformního procesu. Avšak neměla by se stát náhražkou za zavádění ostatních základních reforem a neměla by sloužit k prohlubování agónie postkomunistických ekonomik, což bohužel často činí. Možnosti multilaterálních a bilaterálních dohod o pomoci jsou omezené, protože většina východoevropských zemí (naštěstí Československo není jednou z nich) je zatížena značnými zahraničními dluhy, které rychle rostou. Vzrůstající dluhová služba může významně komplikovat jejich budoucí ekonomický rozvoj.

Reformující ekonomiky potřebují soukromé zahraniční investice, které připlynou tehdy, až se vytvoří podmínky pro investování. Avšak komparativní výhody východoevropských zemí — geografická blízkost k trhu Evropských společenství, levná a relativně dobře kvalifikovaná pracovní síla (zvláště

Autorova přednáška na konferenci Nové ekonomické perspektivy — profilování budoucnosti: Strategie průmyslových podniků a mezinárodních financí, v Lausanne, 6. a 7. září 1991

v Československu) a potenciálně velké domácí trhy — nejsou dostatečně přitažlivé. Dva hlavní faktory ovlivňují tuto situaci: politická stabilita a pokrok ve vytváření tržní ekonomiky.

Problém politické stability je komplexní a je ovlivňován blíže neomezeným počtem specifických faktorů a externalit. Avšak je nutné, aby se změny v ekonomickém systému staly trvalými. Aby se udržela dostatečná politická podpora veřejnosti pro proces transformace (která v Československu stále existuje), je nezbytné rozvážné a pragmatické, ale stále radikální zavádění komplexní a řádně strukturované strategické ekonomické reformy zaměřené na vytváření plně fungující tržní ekonomiky bez nadměrných omezení.

Jasně strategické reálných reforem a pokrok v jejich realizaci, který se projeví ve vytváření ekonomického systému založeného na principech přijímaných všemi rozvinutými zeměmi, jsou hlavními faktory, které usnadňují příliv zahraničního kapitálu do reformujících se ekonomik.

Jádrem těchto důležitých kroků, které samy o sobě obsahují základy systémových změn, jsou:

- včasná, rychlá a rozsáhlá privatizace
- liberalizace cen
- liberalizace zahraničního obchodu a vnitřní směnitelnost
- restriktivní peněžní a fiskální politika.

Privatizace a jasně definovaná vlastnická práva musí být základními prioritami všech opravdu reformujících se ekonomik. Transformace nadměrného státního majetku je nevyhnutelnou podmínkou fungujícího trhu. Musí být provedena rychle, protože je možné zásadně změnit chování ekonomických subjektů pouze tehdy, jestliže je vystavíme tlaku trhu a započneme s podstatnými strukturálními změnami, které zabrání prodlužování postsocialistické ekonomiky a ekonomickému kolapsu. Toto je základním cílem privatizace spíše než maximalizace výnosů z privatizace. Fakt, který západní pozorovatelé — neustále zdůrazňují optimální oceňování majetku a sanaci podniků před jejich privatizací — někdy obtížně chápou.

Privatizace v postkomunistických zemích se odlišuje od podobných akcí v rozvinutých a rozvojových ekonomikách ve dvou hlavních aspektech: krátké časové období nutné pro realizaci a ohromující množství státního majetku, který musí být privatizován. Standardní metody, např. použité v minulosti ve Velké Británii, jsou nedostačující pro přeměnu takového objemu majetku (která je nezbytnou podmínkou pro základní změny ve fungování ekonomiky) a to z důvodu časových omezení. Proto byla v Československu zvolena a v současnosti se připravuje netradiční kupónová privatizační metoda. To vládě umožňuje překonat nedostatek domácího kapitálu a pochopitelné zpoždění v přílivu zahraničních investic do českých a slovenských firem. Každý československý občan může získat kupóny, které bude moci vyměnit za akcie bývalých státních podniků. V tomto způsobu je odstraněn problém přesného ohodnocení privatizovaného majetku a převod vlastnických práv může proběhnout

bez zbytečného zpoždění. Vedle kupónové privatizace mohou být použity také standardní metody; ty jsou vhodné pro všechny zahraniční investory. Československé podniky současně připravují individuální privatizační projekty, ve kterých navrhují kombinaci privatizačních metod, které by měly být pro ně použity. Takto zahraniční investoři získají širokou oblast možností investovat — od přímé koupě československých firem po různé typy nákupu akcií a partnerství.

Jiným základním krokem v reformě, který má velký význam pro efektivní alokaci investic, je cenová liberalizace — nezbytnost pro fungující tržní ekonomiku. Atrofovaná cenová struktura, která byla úplně deformována po čtyřicet let centrálním plánováním, musela být liberalizována bezprostřední šokovou terapií, jelikož pokusy o postupnou změnu by vedly k prodlužování a prohlubování deformací. Náhlá liberalizace cen nevyhnutelně vedla k inflaci a k dramatickým změnám v relativních cenách. Současně vedla k drastickým změnám v chování spotřebitelů, což uvedlo v krátké době inflaci pod kontrolu, a to i za podmínek, které zůstávají monopolistické, neboť byla prováděna restriktivní makroekonomickou politikou a mzdy a sociální příjmy rostou jen v rozumné míře.

Tento proces je také ovlivněn liberalizací zahraničního obchodu a zaváděním vnitřní směnitelnosti, což je neefektivnější způsob pro vytvoření konkurenčního prostředí. Založení peněžního trhu a volný přístup cizí měny pomáhá posílit domácí ceny ve srovnání se zahraničními. Realistický směnný kurs zase umožňuje zmírnění tlaku na platební bilanci, která je ohrožena rozpadem tradičních trhů a nedostatečnou konkurenční schopností vývozu. Inflační tlaky musí být korigovány restriktivní makroekonomickou politikou, která — bohužel — způsobuje krátkodobé problémy se vzrůstající nezaměstnaností a klesající výrobou. Proto jsou přebytek rozpočtu a restriktivní úvěrová politika nevyhnutelnými charakteristikami této etapy reformy, neboť inflační spirála spojená s nevyhnutelnou stagnací ve výrobě by vedla k opětovnému zavedení centrálního řízení ekonomiky.

Udržení sociálního smíru má velký význam pro úspěšné reformy a při vytváření přitažlivého klimatu pro investování. Společnost se musí přizpůsobit a překonat nezaměstnanost, která může být v některých průmyslových odvětvích a regionech silná po letech demoralizující přezaměstnanosti. Z tohoto důvodu je nutné vytvořit sociální záchrannou síť, která by byla dostačující pro ochranu proti sociálnímu nepokoji a současně motivující populaci aktivně hledat zaměstnání. Československá reforma byla velmi úspěšná, neboť se vyhnula sociálním nepokojům, stávkám atd. i když se realizovala opatření reformního programu, který nepříznivě postihoval životní úroveň obyvatel. V tomto ohledu je Československo výjimkou ve srovnání se zbývajícími východoevropskými zeměmi.

Ostatní systémové změny jsou také důležité pro vytváření přitažlivého investičního klimatu — reforma daňového systému, jež bude založen na dani

z přidané hodnoty, přijetí mezinárodních standardů v účetnictví, vytváření právního rámce příznivého pro zahraniční investice a zaručení volného převodu zisků. Další pozitivní vlivy na zahraniční investice zahrnují podporu investování a dohody o ochraně investic a dohody o odstranění dvojího zdanění.

Vytvoření přitažlivého prostředí pro zahraniční investice je důležitým aspektem strategie pro tržní reformu. Avšak je důležité chápat to v kontextu celkového zaměření reformy, která má za cíl tržní transparentci, vedoucí k racionálnímu a efektivnímu chování ekonomických subjektů. Zahraniční investice nejsou cílem, samy o sobě, ale jedním z prostředků dosažení cíle, tj. reformy. Proto je nutné zabránit pokusům snažícím se vytvořit speciální klima pro zahraniční investice, ať v daňové politice nebo výjimkami v ostatních oblastech univerzálně platného práva, pokusům, které jsou někdy podporovány ze zahraničí, často na základě praxe přijaté v jiných zemích. Naopak, podmínky, které jsou potřebné pro zahraniční firmy, jsou nutně shodné s podmínkami nezbytnými pro růst domácího soukromého sektoru.

V.

PROJEV NA VÝROČNÍM ZASEDÁNÍ MMF A SVĚTOVÉ BANKY V BANGKOKU

Když jsem poprvé mluvil na tomto shromáždění před rokem, byla moje země právě přijata do bretton-woodských institucí po třiceti šesti letech nepřítomnosti a stála na prahu nejuplněnější reformy, kterou se kdy pokusila centrálně plánovaná ekonomika uskutečnit. Od té doby — a po devíti měsících realizace ekonomického programu, který na sebe vzala vláda České a Slovenské federativní republiky a který podporuje Mezinárodní měnový fond a Světová banka — můžeme zde mluvit o našich úspěších, ale také o problémech, které před námi na této neprobádané cestě leží.

Uskutečňování československého reformního programu spadá do obtížné ekonomické situace v zahraničí. Československá ekonomika byla vážně poškozena zhroucením RVHP, rozpadem sovětské ekonomiky a nestabilitou v celém regionu východní Evropy. Přes to všechno věříme, že jediný způsob, jak můžeme tuto situaci dnes řešit, je pokračovat v naší radikální ekonomické reformě, která už vytvořila základní východní podmínky pro tržní prostředí a která viditelně změnila chování všech domácích ekonomických činitelů. Pouze tímto způsobem je možno dosáhnout nutných strukturálních změn bez prodlužování nežádoucí agónie ekonomiky při nedokončeném přechodu.

První fáze radikální ekonomické reformy začala dalekosáhlou liberalizací všech trhů 1. ledna 1991. Dnes je více než 90 % všech cen plně určováno trhem na základě nabídky a poptávky. Současně byly odstraněny všechny zbývající subvence na spotřební zboží a polotovary. Čtyřicet let deformací cen spolu s monopolistickou strukturou průmyslu a obchodních organizací vedlo k dvaceti šesti procentní inflaci hned v prvním měsíci roku 1991. Avšak stabilizační politika se ukázala nesmírně účinnou a měsíční inflace měřená indexem spotřebitelských cen se zpomalila až na negativních 0,1 % v červenci a 0 % v srpnu. Předběžné výsledky za září ukazují měsíční inflaci 0,3 %. I když ekonomická politika nedokázala odvrátit počáteční jednorázové zvýšení cen, rychle je neutralizovala.

Navíc k cenám byl také liberalizován zahraniční obchod, a od 1. ledna 1991 byla zavedena vnitřní konvertibilita československé koruny. Devizový kurs se

---

Projev autora ve funkci guvernéra Světové banky za Československo na společné výroční schůzi v r. 1991

stabilizoval po třech po sobě následujících devalvacích koruny v roce 1990. Platební bilance ukázala mnohem lepší výsledky, než se původně očekávalo. Koncem září platební bilance včetně kapitálového účtu vykazovala přebytek 152 milionů USD. Oficiální rezervy vzrostly z 1,2 miliardy USD na začátku letošního roku na 2,2 miliardy USD na konci září. Navíc brutto zadlužení stoupla letos jen o 800 milionů USD a zůstává nízké — 8,9 miliardy USD.

Úspěšná liberalizace trhů přináší dramatickou změnu chování spotřebitelů i výrobců. Hlavní změnu chování výrobců způsobil náhlý přechod od ekonomiky s přebytkem poptávky na ekonomiku s přebytkem nabídky — přechod způsobený širokou liberalizací cen. Společnosti, které v minulosti nebyly zvyklé na tržní podmínky, náhle inzerují, získávají trh a soutěží kvalitou i cenami s ostatními společnostmi a výrobky. Bylo vytvořeno zdravější prostředí, kde výrobce nemůže diktovat své podmínky spotřebiteli. Vyrovnané a stabilní makroekonomické prostředí nutí výrobce, aby se choval tržně dokonce již před privatizací.

Můžeme potvrdit, že nutnou počáteční podmínkou pro liberalizaci trhů je omezitelná makroekonomická politika, udržující makroekonomickou stabilitu tak, že odstraňuje zděděné inflační tlaky a nevytváří nové inflační impulsy. Vhodnými nástroji pro dosažení tohoto cíle jsou fiskální a měnová omezení, aby se udržela v mezích nahromaděná poptávka pomocí rozpočtového přebytku a jen malé zvyšování oběživa.

Našeho rozpočtového přebytku jsme dosáhli hlavně odstraněním cenových subvencí, které po desetiletí zkreslovaly vnitřní cenovou strukturu a dále naším odporem proti zvyšování ostatních rozpočtových výdajů. Rostou však rychle výdaje na síť sociálního zajištění. Síť sociálního zajištění se v Československu vyvinula včas, aby zajistila dostatečnou ochranu těm, kteří jsou nejvíce negativně postiženi ekonomickými změnami. Státní rozpočet byl zasažen velkými výkyvy, neboť příjmy při cenové explozi v prvních měsících roku 1991 stoupaly, ale postupně se stabilizovaly vlivem poklesu produkce a zisků, vzrůstem nutných výdajů a snížením daní. Pro fiskální politiku je proto podstatné, aby rychle reagovala na měnící se situaci a byla schopna udržet antiinflační úlohu, kterou rozpočet má hrát. Věříme, že uspějeme při dosažení rozpočtového přebytku, který jsme původně plánovali. Při zpětném pohledu máme dojem, že měnová politika v prvních devíti měsících letošního roku byla možná příliš restriktivní, protože nedávala do ekonomiky dost peněz. Nebylo to způsobeno administrativními omezeními růstu úvěrů, která uvalila ústřední banka na komerční banky, ale spíše opatrným přístupem komerčních bank při poskytování úvěrů podnikům, které stály před privatizací a bojovaly s břemenem „špatných půjček“.

Jedním z nejobtížnějších problémů, které je dnes v Československu třeba vysvětlit a obhájit, je pokles výroby. Za prvních devět měsíců klesla průmyslová výroba asi o 18 % a nezaměstnanost dosáhla 5,6 %. Navíc víme, že jmsle ještě nedosáhli „transformačního dna“ a že výroba bude ještě dále klesat

— což nezaměstnanost v příštím roce ještě zvýší. Příčiny poklesu výroby jsou jednak vnitřní — způsobené vědomě zavedenými reformními opatřeními — jednak vnější, které jsme nemohli a nemůžeme ovlivnit. Odhadujeme, že polovina až dvě třetiny poklesu výroby byla způsobena vnějšími faktory a byla by nastala i bez naší ekonomické reformy.

Domácí ekonomické problémy odrážejí nejenom nepříznivé vnější ekonomické vlivy, ale i podstatné snížení domácí poptávky. Snížení spotřeby bylo způsobeno snížením reálných mezd a ostatních příjmů, což vyplynulo z podstatného zvýšení cen na začátku roku, stejně jako autonomními změnami ve struktuře spotřeby. Dalším důvodem poklesu celkové poptávky je snížení investiční aktivity podniků, vyplývající z poklesu spotřebitelské poptávky, obtížné finanční situace (příliš mnoho dluhů nebo nesolventnost) a předprivatizačních očekávání. Mnoho podniků odkládá svá rozhodnutí o investicích, pokud nebudou po privatizaci ujasněna vlastnická práva. Také vládní výdaje měřeno podílem na hrubém domácím produktu se snížily z 55 % v roce 1989 na méně než 50 % v roce 1991, což způsobilo velký pokles poptávky po zboží a službách tradičně kupovaných státem.

Dále byl náš pokles výroby ovlivněn řadou vnějších faktorů, které měly vážný vliv na náš export, jako je rozpad RVHP, přijetí konvertibilních měn jako platidla při obchodech s ostatními dříve komunistickými zeměmi a ztráta většiny sovětského trhu, protože sovětsí dovozci nejsou schopni za naše zboží platit. V důsledku toho náš export do SSSR v prvních sedmi měsících letošního roku klesl téměř o 40 % ve srovnání se stejným obdobím minulého roku. Mimoto jsme po sjednocení Německa ztratili převážnou část trhu bývalé NDR, kde poptávka po našem zboží zmizela a většinu trhu se zmocnili vývozci ze SRN. Naše potíže se zhoršily naší neschopností zvýšit vývoz na Západ.

Ke zlepšení této situace by nám pomohlo, kdyby se pro naše zboží více otevřely trhy v západní Evropě a dalších zemích. Naši vývozci mají zvlášť velké těžkosti při reorientaci svého exportu z nesolventních a konkurenceschopných trhů na západní, konkurenceschopné, a pokud ještě mají překonávat umělé obchodní bariéry, je to úkol nad jejich síly. V tomto směru jsou potíže při sjednávání asociací dohody s Evropskými společenstvími zklamáním; věříme však, že tato dohoda bude sjednána v blízké budoucnosti. Země, které nám chtějí pomáhat při překonávání nesnází tohoto přechodného období, musí pochopit, že finanční pomoc nemůže být náhradou za odstranění protekcionismu. Ze všeho nejvíc potřebujeme najít nové trhy pro naše zboží.

Pokud jde o zahraniční investice v Československu, vytvořili jsme legislativní rámec, který je zahrnuje. Od začátku tohoto roku bylo vytvořeno více než 5000 joint-ventures. Zahraniční investoři mohou vlastnit 100 % československých podniků a své zisky mohou reinvestovat nebo vyvézt ze země. Pokud jde o daně, zachází se s nimi velkoryseji než s jejich domácími protějšky, ale tento rozdíl chceme postupně odstranit. V první polovině letošního roku dosáhl příliv zahraničního kapitálu do naší ekonomiky více než 400 miliónů USD. Je to

více než trojnásobek objemu v minulém roce. A jsou to všechno dlouhodobé investice.

Privatizace pokračuje velice rychle a po jejím dokončení očekáváme mnohem vyšší příliv zahraničního kapitálu. Zahraniční společnosti mají jedinečnou příležitost účastnit se privatizačního procesu a koupit celé československé společnosti nebo jejich akcie prostřednictvím privatizačních projektů, které musí každý podnik připravit.

Privatizace, vedle liberalizace trhů, slouží tedy jako třetí velký pilíř naší ekonomické reformy. Celý privatizační proces začal na začátku letošního roku tak zvanou malou privatizací, která zahrnuje aukce malých podniků, obchodů a služeb československým občanům. Tím, že se při malé privatizaci dala přednost domácím podnikatelům před zahraničními investory, byl umožněn vznik domácí třídy podnikatelů. První výsledky jsou velmi povzbudivé a do konce září bylo tímto způsobem prodáno 14 148 malých podniků.

Nedostatek domácího kapitálu a doba, kterou máme k dispozici, nám nedovoluje privatizovat všechny státní majetek standardním způsobem: aukcemi, společnými podniky se zahraničními společnostmi, veřejným nabídkovým řízením nebo přímým prodejem zahraničním nebo domácím investorům. Proto byla navržena nestandardní metoda privatizace kupóny, aby se umožnilo průhledné a poctivé převedení vlastnických práv na československé občany za malý registrační poplatek. Kupóny je možno vyměnit za akcie podniku, který si zaregistrovaný občan vybere. Prodej kupónových knížek už tento měsíc začal a držitelé kupónů je musí zaregistrovat po prvním listopadu. Vlastní výměna kupónových bodů za akcie společností začne v lednu. Tato metoda dává stejnou příležitost každému, vytváří trh cenných papírů, urychluje privatizaci, obchází komplikovanou otázku oceňování a státem řízené restrukturalizace a dovoluje privatizaci bez podstatného domácího nebo zahraničního kapitálu. Rozsah tohoto pokusu je jedinečný ve východní Evropě a asi i na celém světě.

Občané, kteří nemilují riziko, mohou své kupóny vložit do některého z mnoha právě zakládaných investičních fondů. Tyto fondy budou také hrát roli institucionálních vlastníků a budou soustřeďovat vlastnictví a provádět kontrolu v zájmu investorů.

Na základě našich zkušeností z první etapy československé ekonomické reformy usuzujeme, že liberalizační a stabilizační fáze byly úspěšné. Je zřejmé, že bylo dosaženo vnitřní i vnější rovnováhy; nicméně zůstávají další problémy — zvláště pokles výroby, stoupající nezaměstnanost a úbytek zahraničního obchodu. Pomoc, kterou Československo dostává od bretton-woodských institucí, je podstatná pro překonání vnější nestability a pro podporu realizace domácí reformy. Dohody o pomoci a možnost kompenzačního financování a financování nepředvídaných událostí, které nám byly umožněny Fondem na začátku letošního roku, měly rozhodující vliv při zavádění vnitřní convertibility československé koruny a na to, abychom dostali dodatečnou finanční podporu od Evropských společenství a od skupiny 24 zemí. Všechna kritéria výkonu

při všech přezkoumáních byla s rezervou splněna. Světová banka povolila Československu půjčku na strukturální změny, kterou teď využíváme. Také se snažíme od Banky získat sektorové půjčky pro sektory energie a životního prostředí a chceme požádat o půjčku na podporu a rozvoj trhu. Jak se ukazuje, bylo otevření kanceláře IFC v Praze užitečné. Kancelář je zvláště aktivní při privatizaci společnosti, výběru zahraničních partnerů a umisťování fondů z ciziny.

Z toho, co jsem právě řekl, je zřejmé, že činnost bretton-woodských institucí je velice důležitá. Protože jsme omezovali nedostatkem personálu, jsme často zaplaveni spoustou různých návštěv, které nejsou vždy efektivně koordinovány. Doufáme, že nedávné organizační změny v Bance ještě zlepší už tak užitečnou pomoc této instituce Československu.

Víme dobře, že zahraniční pomoc, která je „reformně neutrální“ nebo „reformu nepodporuje“, nevyřeší naše problémy a nežádáme tedy o altruistickou pomoc. Víme, že hlavní odpovědnost za úspěch naší ekonomické reformy leží pouze na nás. Jsme připraveni se s tím vyrovnat. Avšak mezinárodní podpora a otevření světových trhů našim výrobkům usnadní reintegraci naší země do světové ekonomiky. Taková reintegrace je nutnou počáteční podmínkou pro konečný úspěch naší ekonomické transformace, která nemá obdoby, a našeho ekonomického znovuzrození.

VI.

METAMORFÓZY ČESKOSLOVENSKÉ EKONOMIKY

Je pro mě velkou ctí, že jsem byl požádán, abych zde dnes přednesl tuto prestižní Stamp Memorial přednášku pro rok 1991. Považoval jsem a považuji toto pozvání za osobní poctu někomu, komu by ještě před nedávnem nebylo dovoleno mít normální přednášku doma, tím méně speciální přednášku na univerzitě v zahraničí. Fakt, že jsem dnes zde a že mohu proslovit přednášku s podobným obsahem zde i v Československu, je nejpřesvědčivějším důkazem změn, kterých už bylo v československé společnosti dosaženo.

Současně považuji toto pozvání za symbolické vyznamenání československému lidu a za signál, že jdeme správným směrem. Velice si ceníme faktu, že se zajímáte o náš smělý pokus zbavit se institucí nedemokratického a ekonomicky naprosto neefektivního a neúsporného systému a vytvořit pluralitní demokracii a tržní ekonomiku. Musím ještě přidat vymezení, které je nyní často spojováno s mou osobou. Před dvěma roky jsem řekl, že chceme budovat „tržní ekonomiku bez jakýchkoliv diskvalifikujících přívlastků“.

A konečně považuji toto pozvání za důkaz, že naše snaha má širší význam nejenom pro nás, ale též pro vás. Je významná dokonce i pro vás, kteří žijete v zemi se stabilní demokracií a s dlouhou historií fungující tržní ekonomiky, protože také ve vaší zemi se periodicky objevovaly různé pokusy nahradit tento systém více dirigistickými, paternalistickými a intervencionizujícími přístupy. I vy můžete mít zájem o historický a jedinečný pokus Československa o návrat do Evropy, návrat k evropským tradicím demokratických institucí a o návrat k liberálnímu politickému a ekonomickému řádu.

V původní pozvánce z února 1991 jsem byl informován, že Stamp Memorial přednášky „mají jako svůj hlavní předmět použití ekonomie nebo statistiky na praktické problémy nebo problémy obecného zájmu“. Toto konstatování pro mne představuje problém.

Celý svůj život jsem pilně studoval ekonomii. Opravdu věřím v její základní paradigma (jak metodicky, tak i filozoficky) a velice bych zdůraznil, že nic není praktičtější než dobrá teorie. Opakovaně chci zdůraznit, že bez mé teoretic-

ké průpravy v obecné ekonomii, nerovnovázné makroekonomii, v ekonometrii a dalších oborech bych nemohl dělat svou práci ani jeden den. Avšak radikální transformace československé ekonomiky a společnosti není cvičení v aplikaci ekonomie na praktický problém.

Toto je pro mě velice citlivé téma, protože jsem byl doma často kritizován za to, že uskutečňuji „radikální a zastaralou doktrínu laissez-faire“ na konci dvacátého století. Nic nemůže být více vzdáleno pravdě, protože hlásání „trhu bez přívlastků“ neznamená uskutečňovat to v praxi. Bylo by přílišným zjednodušením vykládat události skutečného života jako cvičení v aplikaci vědy. Navíc, bylo by pohromou vnucovat reálnému světu sny, předsudky, konstrukce a plány ctižádostivých a nezodpovědných intelektuálů. To je právě to, co nemám zájem dělat. My v naší části světa víme pravděpodobně lépe než kdokoli jiný, že pokusy o uskutečňování takových přání intelektuálů vedou rychle a přímo ke „skvělému novému světu“ totalitárního režimu, před kterým nás varoval Aldous Huxley téměř před šedesáti lety.

Víme, že k dobru nás všech svět není spravován „lidskými záměry“, ale „lidskou činností“ (abychom použili Hayekovy terminologie). Nejsme tak ctižádostiví, abychom se pokoušeli diktovat reformní proces, plánovat do detailů jeho postup, jemně ho vyladovat, uskutečňovat nějaké staré nebo nové teoretické doktríny, realizovat jednoduché nebo důmyslné sociální utopie atd. Máme své sny a preference, ale ty jsou mnohem méně ctižádostivé. Přijímáme a bereme jako fakt, že žijeme v komplikovaném světě účtů a bilancí, nepřijemných, ale existujících tlaků a značně omezených rozhodovacích schopností. Víme, že v reálném světě jsou milióny spoluobčanů, kteří se řídí svými vlastními zájmy, a ne našimi návrhy nebo ideologickými dogmaty.

Víme, že je naším úkolem připravit potřebné výchozí podmínky pro úspěšnou transformaci centrálně plánované, administrativně řízené a státem vlastněné ekonomiky na standardní tržní ekonomiku založenou na soukromé iniciativě a soukromém vlastnictví.

Podle mého názoru existují čtyři základní podmínky, které musí být splněny v každé zemi, která hodlá jsmestoupit systémovou změnu. Odvážuji se tvrdit, že my v Československu jsme tohoto stavu již dosáhli ve všech ohledech.

Za prvé, musíte mít představu, kam chcete jít a co je pro vás nejdůležitější. Negativní stanovisko a odmítání nestačí; musíte být schopni vytvořit a „prodat“ zemi pozitivní představu o tom, kam chcete jít a čeho chcete dosáhnout.

Za druhé, musíte mít pragmatickou a uskutečnitelnou strategii reformy. Není možné mít jeden den plán pěti set dní a další den plán tří fází nebo nějaký jiný plán reformy. Věcná strategie reformy není jízdni řád železnic. Je to víceméně šachová partie. Měli byste znát teoretické základy a vědět, jak se hrají šachy. Nemůžete však předvídat pohyb bílého krále po dvacátém sedmém tahu. Pragmatická strategie reformy a možnost řídit ji a reagovat je tedy druhá nutná podmínka.

Za třetí, musíte být schopni vytvořit politický a sociální konsensus na pod-

poru reformních změn. Tato podpora je absolutně nutná a já bych chtěl zdůraznit, že Československo je jedinou zemí, která byla v tomto směru úspěšná.

Konečně čtvrtou základní podmínkou úspěšné reformy je začít. Musíte být schopni shromáždit kritické množství nutných reformních opatření a začít je uskutečňovat, ne začít o nich diskutovat. My jsme už uskutečnili kritické množství reformních opatření, která nás postrčila přes Rubikon. Prostě jsme přešli z jednoho ekonomického a sociálního systému do druhého.

Co patří do kritického objemu reforem? Nemluvíme z teoretického a apriorního hlediska, ale ze zkušenosti. Za prvé, je podstatné odstranit všechny druhy centrálního řízení a otevřít trhy. Kritickým momentem je liberalizace cen. V Československu je dnes 95 % cen volných. To je víc než ve většině evropských zemí před deseti lety.

Druhou částí kritického objemu reforem je otevření ekonomiky ostatnímu světu. To znamená liberalizaci zahraničního obchodu a zavedení alespoň vnitřní konvertibility měny. Oboje bylo v Československu realizováno 1. ledna 1991.

Třetím základním kamenem reformního procesu je rozsáhlá a rychlá privatizace „ve velkém měřítku“.

Jaké poučení je možno čerpat z československých zkušeností? Za prvé liberalizace na všech frontách musí být uskutečněna přes noc a zbývající regulace by měla být minimální. Čím rychleji se to provede, tím lépe. Ze zkušenosti jsme zjistili, že liberalizaci je možno provést snadněji, než jsme očekávali. Vzpomínám na západní sovětology, kteří se před deseti lety dohadovali o datu, kdy asi perestrojka bude liberalizovat ceny a zavede konvertibilitu měny. Stanovovali toto datum na rok 2006. Vzpomínám si na představy o patnácti letech postupné liberalizace. To všechno je nesmysl. Liberalizace musí být provedena přes noc a neprovést ji úplně znamená zavádět nové dodatečné deformace, které dále komplikují už tak nesnadná rozhodování a dělají je ještě nesnadnějšími než před liberalizací.

V tomto směru nesouhlasím se slavným a nesprávným dilematem mezi gradualismem a šokovou terapií. Takové dilema neexistuje. Jsou reformní opatření, která musí být provedena přes noc, protože jejich časový rozměr je nula, a jsou reformní opatření, která vyžadují čas. Privatizace vyžaduje čas, a proto není možno mluvit o šokové terapii. Stejně tak liberalizace musí být provedena přes noc, a proto nemá smysl mluvit o liberalizaci po etapách. Všechny módní teoretické články diskutující optimální posloupnost nebo postup po etapách proti šokové terapii se mýjejí s cílem.

Další poučení, které je možno získat z československé zkušenosti, je, že ekonomické základy makroekonomické politiky musí být velmi konzervativní. Rozpočet musí být vyrovnaný a peněžní růst pomalý. Pozitivně předložím československé vládě první verzi státního rozpočtu na rok 1992. Potom, co jsme měli asi jako jediná země ve střední a východní Evropě přebytkový rozpočet na rok 1990 a 1991, máme potíže s vyrovnaním rozpočtu na rok 1992.

Jsmo však přesvědčeni, že je důležité mít vyrovnaný rozpočet z mnoha staromódních učebnicových důvodů.

Třetí poučení se vztahuje k směnnému kursu. Československá koruna je stanovena v poměru k pěti hlavním měnám. Směnný kurs musí být životaschopný a udržitelný i za cenu, že jeho hodnota je daleko od parity kupní síly. Musíte být připraveni vysvětlovat stokrát denně, že mezi těmito dvěma proměnnými je rozdíl. Otázka, která se opakuje častěji než kterákoli jiná, je právě tato. Musíte být ochotni provést a ospravedlnit dramatickou devalvaci. To je jediná cesta, jak zastavit přidělování tvrdých měn, černý trh a všechny ostatní podobné deformující jevy.

Poslední poučení se týká privatizace. Privatizace musí kombinovat standardní a nestandardní metody. Při použití pouze standardních metod, jak jsou popsány ve vašich učebnicích, by trvala ne roky nebo desetiletí, ale staletí. Kdybychom postupovali tak rychle jako vaše země za vlády Margaret Thatcherové v osmdesátých letech, privatizovali bychom československou ekonomiku asi šest set let. My si nemůžeme dovolit privatizovat dvě, tři nebo čtyři firmy za rok. My musíme privatizovat dva, tři nebo čtyři tisíce firem za rok. Proto musíme kombinovat standardní metody, které všichni z vás znají mnohem lépe než já, s takzvanými nestandardními metodami. Jistě jste slyšeli o plánu slavné kupónové privatizace, který byl vypracován pod mým vedením jako metoda, jak uměle zvýšit úspory obyvatelstva a urychlit privatizační proces.

Kupónová knížka, kterou držím v ruce, byla dána do prodeje pro československou veřejnost před třemi týdny za symbolickou cenu asi jednotýdenního výdělku. Po registraci očekáváme, že se tohoto jednoduchého procesu zúčastní milióny Čechů a Slováků. Kupóny budou vyměněny za akcie privatizovaných, dříve státem vlastněných firem velmi důmyslnou, celostátní a počítačem řízenou „tichou“ aukcí. Je to opravdu jedinečný a velice specifický postup. Jsme přesvědčeni, že není žádný jiný způsob, jak privatizovat dříve centrálně plánovanou a plně státem vlastněnou ekonomiku bez takového plánu.

Slavní ekonomové mne varují, že prostřednictvím kupónů vstoupíme v každém případě do učebnic ekonomie příštího století — ať uspějeme, nebo ne. To je velice hezké varování. Jsme připraveni začít s výměnou kupónů za akcie privatizovaných společností začátkem roku 1992 a máme konečný termín — volby v červnu 1992 — abychom skončili první vlnu privatizace.

Teď několik shrnujících slov o prvních výsledcích shora uvedeného procesu. Co vidíme, čeho jsme svědky a co cítíme v zemi, která je podrobena tak dramatické terapii? Především vidíme zřejmou a dramatickou změnu mentality v celém společenském klimatu. Žijeme nyní opravdu v jiném světě. Cítíte to stále, i když jen jdete po ulici.

Spolu s Richardem Portesem, který dnes předsedá přednášce, víme my, studenti nerovnovážné makroekonomie, že přechod z režimu s převládající po-

ptávkou na režim s převládající nabídkou je nesmírně důležitý. Musím říci, že když jsme před deseti lety modelovali na našich počítačích, měla idea takového přechodu pro nás jen teoretický význam. Musím se přiznat, že jsem si skutečný přechod neuměl představit. Liberalizace cen může být provedena ihned a přes noc. Uniknete světu nedostatkovosti, potlačené inflace, stále převahy poptávky do světa ekonomiky s převahou nabídky. Bylo to provedeno ještě rychleji než podle teorie a bylo to pro mě úplným překvapením. Objevíte, že všechny ekonomické subjekty změni přes noc své chování a činnost. Místo aby sháněly zboží, což je standardní úkol spotřebitelů v ekonomice nedostatku, shání ekonomické subjekty trh nebo práci. To je velice hluboká změna.

Musím se přiznat, že jsem měl obavy, co budou dělat ceny po odstranění všech kontrol po čtyřiceti letech pevných, administrativně určených cen a potlačené inflace. Naše makroekonomické studie ukazovaly, že míra nerovnováhy v Československu je nižší než v jiných středoevropských zemích (v tomto ohledu jsme byli na stejné straně jako Richard Portes, na rozdíl od jiných vědců). Po liberalizaci cen byla v lednu měsíční inflace 26 %. V únoru činila 7 %, v březnu 4,7 %, v dubnu 1,9 %, v květnu 1,8 % a potom, v červenci, srpnu, září a říjnu byla inflace nulová. Zdá se opravdu, že při restriktivní makroekonomické politice můžete dát cenám volný průběh. Vývoj cen je až dosud více než příznivý a tento průběh zastavení inflace se ještě v žádné jiné zemi neopakoval. V listopadu některé ceny trochu stouply jako důsledek nové sklizně, ale přesto je vývoj příznivý.

Méně příznivý je vývoj výroby, kde čelíme nevyhnutelné J-křivce. Stále ještě jsme v její klesající části. Při vši nepřesnosti statistiky očekáváme, že hrubý domácí produkt poklesne letos o 12 — 14 %. Pokles je nevyhnutelný a k mé velké lítosti bude pokračovat. Předpokládáme, že dosáhneme „transformačního dna“ po dokončení první vlny privatizace koncem roku 1992. Doufáme, že první pozitivní kvantitativní makroekonomické výsledky budeme mít v roce 1993. Některé skupiny obyvatel přijímají tento pokles velice těžce. Není však jiné cesty.

Finsko, soused Sovětského svazu, neprochází žádnou větší změnou systému, privatizací, liberalizací, zaváděním konvertibility měny, legislativními změnami ani ničím podobným. Avšak tato země vyvážela velkou část svého zboží do Sovětského svazu. Jestli se nemýlím, poklesne hrubý národní produkt ve Finsku letos o 5 — 7 %. Pokles v Československu o 12 %, uvážíme-li jeho mnohem větší podíl na obchodu se Sovětským svazem a to, že prochází všemi zmíněnými reformami, se nezdá být tak velký. Poklesu se prostě nedá zabránit.

V Československu se konají na konci každého týdne veřejné aukce v rámci takzvané „malé“ privatizace. Každý víkend se konají desítky veřejných aukcí po celé zemi, přičemž se privatizují stovky malých podniků. Musím však podotknout, že tyto podniky nejsou tak malé. Před týdnem jsem byl požádán, abych přestříhl pásku v nově otevřeném obchodním domě na předměstí Pra-

hy. Ptal jsem se majitele, kolik má zaměstnanců, a on mi řekl, že 126. Minulou sobotu jsem byl v Hodoníně na jižní Moravě. Nějaký muž se tam právě stal majitelem cihelny a na stejnou otázku mi řekl, že má 155 zaměstnanců. Malá privatizace není jenom privatizací kaváren a malých obchodů. Je to velice důležitý proces, který doplňuje „velkou“ privatizaci, do které jsou zařazeny standardní průmyslové podniky.

Jsem si jist, že znáte velice nepříjemný souběh událostí, jejichž jsme obětí. Zavádíme naši reformu v době úplného rozpadu RVHP a zvláště Sovětského svazu. Letos jsme ztratili 60 % sovětského trhu. V tomto směru je náš makroekonomický výkon velice dobrý. Představte si, že by východoasijská dynamická, agresivní východní tygři (Jižní Korea, Tchaj-wan, Singapur) ztratili přes noc 60 % svého amerického exportního trhu. Ekonomicky by se zhroutili. A neprocházejí současně privatizací, liberalizací a tím vším. Proto je pro nás nade vše důležité nalézt trh na Západě.

Vždycky zdůrazňuji, že potřebujeme mnohem více obchod než pomoc. Nezájímá nás tolik finanční podpora, protože bychom neměli používat půjčky na nákup vlastních produktů. Co skutečně potřebujeme, je vyrábět a obchodovat. Nedávno jsem byl s prezidentem Havlem ve Spojených státech. Navštívili jsme Bílý dům, Kapitol a státní department a třikrát jsme diskutovali dovozní kvóty na československý sýr. Byli jsme informováni, že dodáváme do Spojených států sedm tisícín procenta množství sýra, který se v Americe spotřebuje. Přesto je na československý sýr dovozní kvóta. Bez ohledu na všechnu rétoriku na Západě o kooperaci, pomoci, podpoře atd. ukazuje má sýrová historie jiný obraz. Naše proměna nicméně pokračuje. Čeká nás ještě dlouhá cesta, ale chtěl bych zdůraznit, že Rubikon už jsme překročili.

VII.

EVROPSKÁ MĚNOVÁ UNIE Z POHLEDU ČESKOSLOVENSKA

Přestože věřím, že Evropská měnová unie by v dlouhém časovém období prospívala současným členům Evropských společenství, nejsem si jist, zda je Evropa na tak dramatický tah připravena a zda náklady krátkého období nepřeváží potenciální výnosy. Ale je na západoevropských zemích, aby rozhodly.

Žil jsem dlouhou dobu ve východní Evropě jako oběť komunistických dogmat a skutečně se obávám „lidského záměru“ (jakkoliv dobře míněného). Věřím v „lidskou činnost“ (řeceno Hayekovou terminologií) spontánního institucionálního vývoje, nikoliv ve zneužívání jedné části společnosti její druhou částí. Vážný koncepční nesoulad, týkající se ideální evropské budoucnosti, mi naznačuje, že méně ambiciózní přístup nebo odklad takového kritického rozhodnutí by nic nepokazil. Předčasná měnová unie může totiž způsobit více škody než užítku.

Nová Evropa by měla vyrůst z postupné liberalizace ekonomických vztahů mezi všemi evropskými zeměmi a ze spontánního vývoje nových ekonomických a sociálních institucí. Po čtyřicetileté zkušenosti s uměle vytvářenou byrokratickou integrací jsem poněkud skeptický k pokusům o vytváření umělých všezahrnujících superstruktur.

Moje chápání svobody a prosperity je založeno na systému celosvětového volného obchodu, nikoliv na institucích vytvořených lidmi. Volný obchod vyžaduje odstranění všech překážek obchodování, byrokracie, pokusů o zasahování a vyladování a zvláště o přerozdělování bohatství. Tak dlouho jsme žili ve světě založeném na utopických a pseudoracionalistických aspiracích, a snad proto máme právo na to, abychom byli na tento problém citliví.

Pokud jde o východní Evropu, neočekávám v krátké době přímý účinek. Je naším úkolem být připraveni ke vstupu do Evropy jako „rovnocenný partner“. Čím více se Evropa otevře našemu zboží, tím rychleji se staneme jedním z vás.

Evropa nejsou jenom Evropská společenství. Evropa je nyní větší, než byla ještě před dvěma roky a Evropská společenství by měla přestat fungovat jako exkluzivní klub. Překážky v obchodě by měly být omezeny nejen mezi členskými státy, ale toto by se mělo vztahovat i na jejich partnery. Jinak se „pev-

nost Evropa“ stane skutečností nejen pro Američany a Japonce, ale rovněž pro nejbližší sousedy, jako je Československo a Polsko.

VIII.

CO JE SKUTEČNÝ LIBERALISMUS

Protagonisté nedávných a ještě ani zdaleka neskončených politických potyček zneužívali pro své krátkodobé, vysoce pragmatické (dobré i nedobré, sobecké i nesobecké) zájmy některé termíny, které jsou po staletí úzkostlivě pěstovány jednotlivými společenskovědními disciplínami a které se pro každodenní politickou diskusi moc nehodí. Typickým příkladem je použití slova liberální do názvu jednoho z poslaneckých klubů Občanského fóra.

Předně je třeba říci, že ve světě je termín liberalismus používán ve dvou témě protichůdných významech, a neřeknu-li, ke kterému z nich se hlásím, neříkám ve skutečnosti vůbec nic. Dělení běží přes Atlantský oceán. V Evropě je za liberála považován člověk obhajující *laisser-faire*, obhajující minimum státních zásahů do společnosti i ekonomiky a maximum svobody jednotlivce (občana), ale zároveň zdůrazňující maximum jeho vlastní, osobní zodpovědnosti. Dnes jsme trochu pozapomněli, že původně byl liberalismus revolučním hnutím, které radikálně vystoupilo proti zbytkům navýsost neliberálních, předkapitalistických společenských systémů s jejich autoritářstvím, centralismem, výsadami a s rozsáhlými privilegii vládnoucích vrstev. Evropa tehdy vyhlásila nesmiřitelný boj — právě ústy liberálů — se svou vlastní minulostí. V Americe však byla minulost úplně jiná. Tam nikdy neexistovala feudální privilegia, neomezená moc králů, merkantilistické praktiky vlád, a proto počátkem tohoto století jako „revolucionáři“ mohli (nebo museli) vystoupit lidé žádající něco zcela opačného než liberálové evropští. Shodný v obou případech byl odpor k minulosti, ale k minulosti, která byla velmi odlišná. Američtí liberálové (někdy také označovaní jako liberálové Nového údělu, intervencionalistického programu prezidenta Roosevelta) žádali a dodnes žádají omezení *laisser-faire* a zesílení státních zásahů do společnosti a ekonomiky. Chtějí sice svobodu jednotlivce, ale v rozporu s tím zodpovědnost za jeho život nechtějí nechat převážně na něm samotném, nýbrž na státu, na tzv. státu blahobytu. S nimi a s jejich ideologií byl na Západě i Východě spojen vývoj posledního půlstoletí, vývoj charakterizovaný „rozpinajícím“ se státem, libovůlí byrokratických aparátů, mytologizací tzv. základních potřeb člověka (definovaných právě těmito „liberály“), doktrínou „spravedlivé“ mzdy atd. Aníž bychom to šířeji rozvíjeli, je zřejmé, že tradiční evropský liberál je něco úplně jiného než novodobý liberál americký. Právě proto by měl každý, kdo se u nás odvažuje pod prapor liberalismu postavit, jasně říci, o který liberalismus mu jde.

To je však jen část celého problému. Nejde totiž jen o vztah člověka a společnosti, ale i o názor na mechanismus zajišťující úspěšný chod společnosti (a ekonomiky). Liberalismus sice vždy zdůrazňoval své antiautoritářství, své úsilí držet veškerou politickou moc co nejvíce na uzdě, ale současně měl liberalismus sklon přeceňovat význam regulace a řízení shora a naopak podceňovat význam pouhé formulace základních pravidel a význam ponechání maximální volnosti pro hru tržních sil. To bylo způsobeno jeho intelektualismem, jeho vírou v moc rozumu, jeho vírou v možnost řídit společenský život explicitní doktrínou, jeho představou, že lidská společnost a její instituce nejsou produktem spontánního řádu, ale produktem lidského rozumu. Těmito svými pohledy se tento neliberální liberalismus dostal nebezpečně blízko k socialistickým doktrínám a je spolu s nimi zodpovědný za přibližování se k totalitarismu Huxleyova „Brave New World“. Bylo velkou zásluhou některých moderních konzervativních myslitelů, zejména Friedricha von Hayeka a celé rakouské školy, když poukázali na to, že všechny podobné pokusy nejsou ničím jiným než pokusem o dosažení nemožného, a když analýzou samotné koncepce lidských znalostí a s tím spojené koncepce lidských možností zbavili liberalismus břemene ambiciózního racionalismu, který napomáhal přetrvávání socialistického a kolektivistického myšlení.

V nedávném článku ve Wall Street Journal si přesně toho všiml po svém návratu ze zemí východní Evropy Milton Friedman. Byl překvapen stále ještě nesmírně silnou tendencí intelektuální elity těchto zemí podceňovat „obyčejného člověka“ a věřit ve svou vlastní schopnost řídit společnost a ekonomiku. Byl překvapen, když zjistil, že se za výrazným antikomunismem těchto lidí skrývá hluboko zakořeněné socialistické myšlení. Bohužel ani netuší, nakolik bylo toto myšlení kultivováno americkým liberalismem (jehož je on sám nejznámějším odpůrcem).

Pěstujme filozofické diskuse, dlouhá léta nám chyběly, ale nezneužívejme určité jemně definované termíny k prosazení krátkodobých politických zájmů.

15. 2. 1991

IX.

VIDÍM NEVIDITELNÉ

Jsem si vědom toho, že zvoleným nadpisem nabízím nahrávku na smeč všem těm, kteří na takové nahrávky čekají, kteří jednostranně negativisticky posuzují náš současný ekonomický a sociální vývoj a kteří budou lacino vtipkovat o mé zaslepenosti a nepoučitelnosti. Přesto chci tato dvě slova použít. Nedávno mi totiž právě tato dvě slova napsala jedna čtenářka (podotýkám zdravotní laborantka, ne ekonomka) a svou formulací vyjádřila přesně to, co bych chtěl říci i já: „*Chodíc po Praze, zjišťuji, že jsem svědkem unikátního úkazu. Vidím neviditelné. Vidím totiž neviditelnou ruku trhu, jak se má čile k světu a jaké má viditelné a potěšující výsledky.*“

Bylo by moc dobře, kdyby začali — spolu s pisatelkou tohoto dopisu a s normálními občany — po ulicích s otevřenými očima chodit i všichni naši, dnes už notoricky známí škarohlídové a pesimisté, kteří malují všechno kolem sebe černými barvami. Oni to nedělají proto, že by ve skutečnosti bylo všechno tak zlé (a už vůbec ne pro ně samotné). Je na tom trápí zejména to, že v demokraticky probíhajícím politickém procesu nebyly uspokojeny jejich, stylem minulého režimu inspirované, nesmírně vysoké politické ambice, a proto se teď snaží jet na vlně snadné, ale nezodpovědné populistické, negativistické kritiky.

Někteří z nich si dokonce troufají sáhnout i do arzenálu moderní ekonomické vědy a zneužívat jejich ezoterických argumentů pro naši domácí politickou diskusi. Ekonomie je nesmírně složitý vědní obor a v závěru dvacátého století je laikům nepřístupný stejně tak jako fyzika či biologie. Na veřejnosti je proto většinou utilitárně využíván pouze velmi zjednodušený odvar velmi jemných vědeckých diskusí. Svěráznou roli dnes hraje poslední módní bestseller newyorských a washingtonských salónů, kniha Roberta Kuttnera „The End of Laissez-Faire“, která se snaží přesvědčit čtenáře, že je víra v přednosti volného trhu u současných politiků (u nás i jinde) založena na zastaralých vědních myšlenkách a že moderní ekonomická věda svými poznatky už dávno podporuje myšlenku aktivní státní intervence, nikoli volného trhu.

Opravdu. Ekonomové ve své analýze odhalují přesněji než neekonomové nejen všechny přednosti, ale i všechna omezení trhu a díky tomu přesně formulují složité předpoklady, se kterými je spojeno efektivní fungování trhu. Není pravda, že na různé defekty trhu ekonomové neupozorňují. Rozdíl skutečných ekonomů a autorů typu Kuttnera (a radši se nebudu pokoušet jmenovat všechny ty české a slovenské Kuttnerý) není v hloubce pochopení jedno-
-

vých nedostatků trhu jako univerzálního ekonomického mechanismu, ale v tom, jaké návrhy na praktické opatření, jaké návrhy na konkrétní politické programy z toho vyvozují. Kuttnerové říkají toto: chyby trhu nahradíme státní intervencí. Naproti tomu moderní ekonomové říkají něco úplně jiného: složitá analýza dílčích defektů trhu bohužel neposkytuje žádný návod na jednoduchá hospodářsko-politická opatření státu. Věřím, že je tento zcela zásadní rozdíl každému čtenáři naprosto srozumitelný.

Polemika o Kuttnerově knize ovládla dnešní Ameriku, recenze střídá recenzi, levicoví politikové se z ní učí nazpaměť argumenty pro příští volební kampaň, pravicoví politikové se naopak učí argumenty z kritických recenzí, ale špičkoví ekonomové, skuteční tvůrci dnešní — jak se leckdy říká — revoluce v ekonomické analýze ve směru „nekonvexního myšlení“, knihy o konci laissez-faire nepiší, protože si nemohou dovolit krátkým spojením převádět nové vědecké poznatky v hospodářsko-politické návody. U nás naštěstí laissez-faire nekončí, ale právě začíná, a proto bychom si měli dát velký pozor, abychom si už do samotných, velmi křehkých základů naší budoucnosti nepřímichali něco moc špatného.

X.

UDRŽUJEME NEUDRŽITELNÉ?

V posledních týdnech jsme vystaveni zesílenému a zesilujícímu se nátlaku, abychom podpořili existující podniky a pomohli jim přežít dnešní obtížné období a najít cestu vpřed. Naše argumentace většinou zdůrazňuje, že pomoc státu může být přinejlepším okrajová a že si pomoci musejí podniky převážně samy. Minulý systém byl založen na tom, že někdo jiný a někde jinde více ví a že má jakýsi objektivnější zájem než lidé, kterých se jednotlivé ekonomické aktivity přímo dotýkají. Tento systém totálně selhal a my se ho snažíme ze všech sil nahradit systémem jiným.

Jde o to, abychom si ze starého systému něco podstatného nenechávali jako závědek systému novému. Nezapomeňme na to, že starý byrokratický systém, založený na personálním propojení zástupců podniků a centra, sice uměl občas udělat novou investici a rozšířit nějakou existující ekonomickou aktivitu, ale že naprosto neuměl starou ekonomickou aktivitu zrušit. Něco nového tedy pomalu a opožděně vznikalo, ale to staré neodumíralo, nikdo se neodvážil narušit staré zvyklosti, něco zavřít, ukončit. Tuto psychologii jsme zdědili a nejsme schopni se jí zbavit.

Občas pomůže porozhlédnout se po světě. V březnu se v Praze konala mimořádná ekonomická konference, pořádaná pod záštitou University of Maryland a Institute for Policy Reform. Ještě nikdy v Praze nebyla tak významná skupina světových ekonomů, jejichž jména jsme znali pouze z knih a časopisů, nyní s nimi mohla mluvit nemalá skupina čs. odborníků. Osobnosti jako Stanley Fischer, Joseph Stiglitz, Mancur Olson, Alan Walters, Arnold Harberger a řada dalších skutečně hrají v ekonomii extraligu a znát jejich názory na transformaci čs. ekonomiky je velmi poučné.

Jednou z velkých osobností současné aplikované ekonomie je prof. Anne Kruegerová, která byla mnoho let viceprezidentkou Světové banky a která nyní opět vyučuje na Duke University. Zdálo se jí, že si příliš moc slibujeme od velké privatizace, že se příliš zabýváme starými majetky, starými podniky, když může být velmi často smutnou realitou, že je skutečná hodnota jejich kapitálových aktiv nízká nebo dokonce nulová. Jí se zdá příklad bývalé NDR přesvědčivým důkazem o pravdivosti tohoto tvrzení. Zkušenosti ze světa — a ona se celá desetiletí zabývá komparováním ekonomického vývoje v různých zemích světa — ukazují, že většinu nového výkonu zemí, které se transformovaly v tržní ekonomiky, přinášíjí nové a nikoli staré podniky. Po-

rovnávala statistická data z jižní Koreje a Turecka na počátku a na konci jejich transformačního období. V Koreji bylo v desetiletém klíčovém období 80 % všech aktiv vytvořeno novými podniky, v Turecku 60 %. Z továren, které přežily toto desetileté období, většina zcela opustila starou výrobu a začala se věnovat něčemu úplně jinému. Při pohledu na Československo se jí zdá, že jsme příliš „fixováni“ pohledem na staré kapitálové statky.

Jsem si vědom toho, že se to snadno říká a hůře uvádí v život, nicméně je to důvod k vážnému zamyšlení. Určitě z toho neplyne poučení, že máme — příkazem z centra — všechno staré šmahem zrušit a začít od nuly. Plyne z toho však poučení, že je třeba ze starých, neproduktivních struktur uvolňovat ten nejceňnější ekonomický faktor, který má Československo k dispozici, a tím je — i podle prof. Kruegerové — lidský faktor, kvalita naší pracovní síly. Aby něco takového vzniklo, musejí být nositelé tohoto zrodu uvolnění — s jejich souhlasem či proti jejich vůli — z toho, kde dnes pracují a kde se často snaží zachraňovat nezachránitelné.

Nesmíme dopustit krátkodobý rozpad ekonomické aktivity, ale současně nesmíme povýšit pohled krátkodobý nad pohled dlouhodobý, protože bez odvážnějšího postupu se dopředu nedostaneme. Můžeme snad přešlapovat na místě, ale to není perspektivní. Jak zakončila své vystoupení Anne Kruegerová, kaňon nemůžeme přeskocit dvojskokem. Já bych k tomu dodal, že je nácvik dvojskoku úplně zbytečný, buď se připravujeme na skok jeden, anebo se rychle spustíme do propasti a zatlukejme skoby pro horolezecká lana na cestu vzhůru. Další dotace, další úlevy na dani, další vývoz do země, která nám neplatí, další zpomalení vstupu zahraniční konkurence atd. nás vzhůru nevedou.

5. 4. 1991

XI.

NENECHTE SE VHÁNĚT DO KOUTA!

Nedávno jsem se přistihl, že jsou časopisy — naše, ale i cizí —, ve kterých čtu pozorněji stránku s dopisy čtenářů než stránky se standardními články profesionálních novinářů. Vydavatel jedněch špičkových západoevropských novin mne však ubezpečil, že nejsem žádnou výjimkou a že se totéž běžně děje i v jejich zemi. Že je to dokonce statisticky prokázáno. Nepoužívám tento argument jako kritiku novinářů, protože ti jsou nuceni napsat článek každý den, zatímco pisatelé dopisů do nich často vloží myšlenky, které v sobě nosí delší dobu, mohou je lépe utřídit i promyslet. V tomto smyslu jsou v určité výhodě. Tento argument ukazuje, kolik „moudra“ je rozloženo mezi námi všemi a jak důležité je vytvořit skutečný demokratický mechanismus, který by umožnil z této nepřehledné studnice čerpat ku prospěchu nás všech. Proto se chci s čtenáři podělit o názory pana Langmajera, které mi poslal svým dopisem z 29. srpna 1991. Dopis jsem pouze trochu zkrátil a navíc jsem vynechal pozdravy, přání i výrazy (tolik potřebné) podpory. Jsem přesvědčen, že dopis vyjadřuje něco velmi důležitého.

„Vážený pane ministře!

Jsem 72letý důchodce, bydlím na venkově, jsem 50 let ženatý, mám svůj malý domeček a vychovali jsme s manželkou tři děti. . . Žijeme celý život v poctivé práci, nikdo nám žádné dotace ani půjčky nikdy neposkytl a vlastní prací, i když někdy hodně tvrdou, jsme si pořídili svůj „domeček“ a po přídavcích dnes máme společně důchod 4700 korun. Nejsme tedy chudí, jsme spokojení, nic nepotřebujeme, ani tu „pěči“ našich populistů. Nás nezlomila ani nezaměstnanost první republiky, ani okupace, ani socialismus. Kdo umí pracovat, kdo je poctivý, šetrný a skromný, ten dokáže hodně. Ani u nás v obci nejsou „chudí“ důchodci. Rada z nich podporuje děti i vnoučata. . . Asi jsem byl fluktuant, protože mám 3 řemesla a vykonával jsem 38 různých zaměstnání. Stačil jsem i vysokou školu, ale ta mi v sedmdesátých letech byla k ničemu a tak jsem se šel v 51 letech učit další řemeslo a za necelé 3 roky jsem byl „přední dělník“. Proto není třeba v životě brečet. Žádná práce není ponižující a kdo chce, zvládne vše — pokud je zdravý a má chuť žít! Je moc polovičatosti a starého myšlení v péči o pracující. Český člověk si — až na výjimky — dovede poradit. Je moc pesimismu v těchto věcech. Mnozí politikové a ministři jsou napul ke všem a ke všemu! Ani Vy se nenechte vhánět do kouta! . . . Moc nálady na politika-

ření na vesnici není. Politika to prohrála a začínají rozhodovat činy a hlavně způsob vystupování a jednání. Máte velké sympatie u myslících lidí, šetřte si zdraví a síly na další léta, bude jich třeba, ať se dožijete i důchodu!

*S úctou
Josef Langmajer s manželkou.“*

Dopis pana Langmajera nám připomíná celou radu velmi důležitých věcí, jejichž uvědomění si a jejichž přijetí námi všemi představuje jediné možné východisko z naší dnešní, ne příliš potěšitelné situace. Současně je však třeba říci, že jejich případné nepřijetí naopak znamená zbavení se všech našich dnešních šancí překonat důsledky čtyřicetileté devastace naší země komunistickým režimem a naší nedostatečnou obranou proti němu. Nemohu se ubránit dojmu, že je trochu zarážející a zneklidňující, jak dobře a čistě to vidí „normální“ člověk ve srovnání s tím, jak špatně to vidí (nebo chtějí vidět) naši dnes už známí demagogové a populisté, kteří si žili velmi dobře v minulém režimu, kteří si žijí ještě daleko lépe dnes a kteří nám stále předhazují své — já bych dodal a věřím, že to vyplývá i z dopisu pana Langmajera — falešné sociální cítění a sociální starostlivost. Kterí se nám stále snaží namluvit, že se situace zlepší častějším používáním slova sociální, větším poskytováním sociálních příspěvků, větším přerozdělováním vytvořeného bohatství, většimi zásahy státu do naší ekonomiky a tím i do našeho osobního života. Většina z nás dobře ví, že je tomu přesně naopak.

Václav Klaus

DISMANTLING SOCIALISM: A PRELIMINARY REPORT

(A Road to Market Economy II)

DEMONTÁŽ SOCIALISMU: PŘEDBĚŽNÁ ZPRÁVA

(Cesta k tržní ekonomice II)

Vydala: a. s. TOP Agency, Za viaduktem 8, 170 00 Praha 7, v roce 1992

Obálka a grafická úprava: Hana Růžičková a Věra Vampolová

Foto: Pavel Císař

Odpovědný redaktor: Jindřich Menzel

Vytiskla: Polygrafia, a. s., Svobodova 1, Praha 2

Náklad 5 000 ks, 112 stran

ISBN-80-900626-6-0